Др. Богумір Шмераль.

Хто такі соціяльні демократи та чого вони хочуть?

Переклала за дозволом автора з чеськоі мови

К. Голїцинська.

ЧЕРНІВЦІ, 1907.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІЯЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ.

З друкарні тов. „Руска Рада“ в Чернівцях
під зарядом Івана Захарка.

Від Редакції.

Починаючи видавництво „Боротьби“ здійснюємо горяче бажане загалу наших Товаришів, котрі давали йому вислів при кождій нагоді в житю нашої партії, особливож на обох партійних з'їздах з рр. 1903 і 1905. Важні причини, головно фінансового характеру стояли на перешкоді зреалїзованю отсього бажаня ранїще. Задля сих причин не побачив сьвіта заповіджений з кінцем 1905 р. „Сьвіт“.

А тимчасом практичні потреби соціяльдемократичної пропаганди, яку веде наша партія так по містах як і селах ставляли з кождою хвилиною що раз гострїще вимоги на саму обширну лїтературу. Се й зовсїм природно. Як велика вага друкованого слова для пропаганди ідей соціялїзму та зросту соціяльдемократичних органїзацій, се найкраще показує нам історія соціялїстичного руху на Заході, особливож в Росії. Могушнїй зріст соціялїстичних органїзацій в Росії в значній мірі спричинений розцьвітом соціялїстичної лїтератури за останнї десять років.

Коли-ж у нас зріст соціялїстичного руху йшов дуже повільним ходом, то в ряді причин

такого стану одна з головних — се як раз діймаючий брак лїтератури на нашій мові.

„Боротьба“ має саме бодай в маленькій частині запобігти отсьоту бракови.

На перший її, подвійний випуск признаємо знамениту брошуру визначного чеського публїциста, товариша дра Богуміра Шмераля „Хто такі соціяльні демократи та чого вони хочуть?“ в перекладї товаришки К. Голїцинської. Брошура тов. Шмераля появилась в оригіналї що йно перед 3 місяцями, призначена для широкої агітації з нагоди надходячих виборів до парляменту з загальним правом голосованя. І се як раз мала редакція „Боротьби“ на увазї, видаючи її у перекладї на нашу мову. Хоч автор при писаню своєї брошури брав під увагу головно відносини та умови в Чехії, то мимо сього вона не тратить загального інтересу. Пропущено в перекладї лите ті місця, що мають чисто льокальне значінє. *В. Л.*

I.

Понятє і цїли соціялїзму.

„Соціялїзм — се сума змагань робітничої кляси, що прямують до того, аби перемінити основи сучасного капіталїстичного суспільства шляхом клясової боротьби в суспільство колєктивістичне.“

Коли хочемо мати ясне і певне представленє про понятє соціялїзму, то мусимо добре знати, що означають поодинокі слова сеї дефініції.

„Соціялїзм — се сума змагань робітничої кляси...“

Що таке **кляса?**

Словом „кляса“ називають суспільні науки ґрупу осіб в людськім (національнім або державнім) суспільстві сполучених певними, однаковими потребами, та інтересами. Так можемо казати про кляси рільників, купців, інтеліґенції і т. д., тому, що усї рільники мають однакові спільні інтереси, подібно як і всї купцї, інтеліґенти і т. д. Соціялїзм одначе уживає се слово в певнім особливім значіню.

Він уживає слово „кляса“ лише для найбільших і найтиповійших ґруп сучасного суспільства, сполучених однаковими інтересами, отже для ґрупи тих, що працюють і тих, що зовсїм непрацюючи або непрацюючи так, якби сего вимагали їх доходи, загарбують собі зиск з чужої праці.

Таким робом, коли говоримо про „кляси", про „клясову боротьбу", „клясовий рух", „клясові змаганя", ми завсїгди маємо на думцї клясу підприємцїв, капіталїстів, гнобителїв, павуків робочого народу з одного боку і клясу робітників, пригнїчених, визискуваних та використованих з другого боку. На сї дві кляси дїлить ся сучасне суспільство, вони собі протилежні і стоять ворожо проти себе. Натурально, безмірно численїйша є кляса робочого, визискуваного, гнобленого і використованого люду, пролетаріяту, котрого найчисленїйшим і найсьвідомійшим ядром є широкі верстви промислового робітництва, що являє ся носителем ідей соціялїзму.

„Соціялїзм є сума змагань, аби перемінити сучасне капіталїстичне суспільство."

Що розуміємо під словами **„капіталїстичне суспільство?"**

Кождий знає, що відносини в людськім суспільстві не були завше такі, якими бачимо їх тепер, що засоби, котрими вироблюєть ся ріжні речи потрібні всїм людям для свого житя а котрі є найважнїйшим чинником для управильненя суспільних відносин, були ранїще цїлком иньшими, як тепер.

Якби ми уявили собі те, що дїяло ся сто років тому назад, то не побачили би ми високих коминів фабрик, з яких курять ся хмари диму до неба, не почули-б ми гуркоту парових машин та шуму желїзниць. Товарова велика продукція витворюваня, котра обхоплює нинї що раз більшу частину продукції, була тодї цїлком невідома. Все, що люди потрібували для свого житя (одїж, знаряди, пожива) виробляло ся в малій скількости і то руками, при помочи простих знарядів. Був то час ремісничої, цехової дрібної продукції.

Відносини, що панували сто літ тому назад були цілком инші, як нині. Коли нині головною засадою економічного житя є ліберальна засада вільної конкуренції, тоді було навпаки. Вільна конкуренція не істнувала. Майстри, ремісники, що займали ся продукцією в кождім місті, були з'єднані в цехи. Цехові постанови, що мали для членів значінє обовязкового закону, строго наказували, кілько помічників та учеників може тримати кождий майстер. Було приписано, що в певнім окрузї можуть виробляти і продавати лише члени місцевого цеху. Наслідком того було те, що мешканці сего округа могли купувати лише у них. На приклад, було постановлено, що мешканці певного села мусять давати своє збіже лише до призначеного млина, що корчми сего села мусять брати пиво лише з призначеного бровару і т. д.

Таким робом кождий член цеху був забезпечений від конкуренції других, мав забезпечену, хоча обмежену скількість покупців. Він виробляв не на склад, не на запас, але так, як нині кажемо, на замовлене, для тих, що лише замовляли, котрих потреби були йому хоча приблизно відомі.

Майстри злучені в цехи були тоді забезпечені від цілковитого ожебраченя (павперізму), з другого боку продукти їх виробу мали свої межі, капітали не могли збільшувати ся в їх руках до безконечної висоти. Відносини власности серед продуцентів були більше-меньше однакові, власність була між ними поділена рівномірнійше, як нині. Крім того сама продукція була більше плянова. Вона не була анархічною як тепер, коли виробляєть ся для невідомого ринку і купців, для спекуляції, коли виробляєть ся більше, як можна продати, що провадить до промислової кризи, до величезного безробітя.

За цехово-ремісницьких часів становище ро-

бітників було теж безпечнійше і рівномірнійше, подібно як і становище підприємців. Цеховий підмайстер не був відділений від свого підприємця такою безмірною пропастю, як нинїшний пролетар.

При сучасній капіталїстичній конкуренції, коли для заложеня власного підприємства, гідного витревати в конкуренційній боротьбі, потрібні, машини, великі помешканя, тисячі капіталу, фабричний робітник не може тїшити ся надією, стати колись самостійним підприємцем. Щасливий випадок може трафити іноді одного з тисяч, але робітники в їх масі, яко клясі, всї засуджені на мізерне істноване, ніколи не удасть ся їм підняти ся з їх бідного залежного становища, до смерти остануть вони орудєм чужої волї, з німою розпукою примушені дивити ся на те, як другий черпає собі богацтва з їх праці, тїшить ся роскошами житя, добробутом, тоді як вони від своєї безконечної праці мають лише біду, голод, хороби і смерть... Ся безнадійність не переслїдувала підмайстрів цехового часу та не доводила їх до розпуки! Пристрої і взагалї засоби продукції, яких вони потрібували, аби стати самостійними підприємцями, були дуже прості, їх можна було придбати собі без великих видатків і кождий цеховий підмайстер мав надію стати колись самостійним майстром. Правда, іноді йому було тяжко зносити свою патріархальну залежність від хазяїна, але зносив він її спокійнійше, бо ріжниця між ним і майстром не була так велика, як тепер між наймитом а капіталїстом. Він мав надію стати рівним йому, стати колись майстром. Тодїшні суспільні установи не забирали робітникови всїх мостів до соціяльного піднесеня, тому не міг тоді повстати серед робітничої кляси рух, котрий обявив би смертельний бій сим установам і мав би своєю метою їх цїлковите знесенє.

Зміна сих відносин наступила тоді, як тільки в продукції заведено **машини**, які є характеристичною відзнакою капіталістичного суспільства.

Щоби уявити собі найкраще, які наслідки мало заведене машин в продукції, приведемо найпростійший приклад — боротьби великої машинної продукції з ремісничою, дрібною продукцією.

Уявім собі громаду, в якій є 100 дрібних майстрів занятих ручним виробом чобіт. Кождий з них має одного робітника, що працює для нього. Возьмім, що в тій самій громаді побудують фабрику, на якій теж 100 людей буде виробляти чоботи. Які будуть наслідки сього?

Коли подивити ся поверховно на се, здаєть ся, що нічого не змінило ся: в великім підприємстві працює 100 людей, в малім також тільки. І ті, і другі виробляють своєю працею свій заробок. Таким робом в їх особистих відносинах нічого не змінило ся.

Так має ся річ лише при поверховному погляді. Коли вдивимо ся глибше, зразу стане нам ясно, як ріжні є умовини праці дрібного ремісника і фабриканта. Платня, яку платить фабрикант за фабричну салю, в якій працює 100 людей є відносно менша від тої, яку платить разом 100 бідних ремісників за свої хати. Так само сьвітло, опал, обстанова сеї салї обійдуть ся фабрикантови відносно дешевше, як те саме усїх разом майстерні дрібних ремісників, в яких занято стільки робочих сил як і на фабриці. Фабрикант, що веде широко своє діло, має теж спромогу купувати запаси сирого матеріалу праці тоді і там, де вони є дешевші, тоді як дрібний ремісник примушений купувати їх в невеликій скількости, часто на довг, будучи залежним від милости або немилости перекупщика. З того вже можна бачити, що великий підприємець працює при вигіднійших умовах, як дрібний ремісник.

Поглянмо-ж далї. Припустім, що фабрикант

не має сих вигод для себе, а працює при однакових умовах, як і ремісник, що платня за майстерню, опал, сьвітло і сирий матеріал у нього так само дорога як і у ремісника, що робітники на фабриці і в дрібному ремеслї виробляють однакові цінности, напр. 10 зол. на тиждень. Щож стане ся в суботу при виплатї? Ремісничий робітник і ремісник, котрі працювали теж цїлий тиждень, виробили кождий по 10 зол. Ремісник не віддасть робітникови всього, що той виробив, тому що він хоче мати якийсь зиск з того, що він його наняв. Він дасть йому, наприклад 9 зол., а собі візьме 11 зол. Инакше стоїть справа у фабриканта. Припустїм, що кождий його робітник виробляє за тиждень 10 зол., з яких 9 зол. фабрикант віддасть робітникови, а 1 зол. лишає собі яко підприємчий зиск. Одначе фабрикант тримає не одного робітника, а 100 і має з них 100 золотих зиску на тиждень. З початку, доки він мусить конкурувати з дрібною продукцією, він каже собі: „я не потрібую цїлих 100 риньских зиску на тиждень, я можу поки що задовольнити ся зиском 30 золотих на тиждень, а за те я зможу продавати тижневі вироби моєї фабрики на 70 золотих дешевше, як мої конкуренти, дрібні ремісники — свої.

Се може зробити великий підприємець, коли-б навіть праця йшла у нього при ц ї л к о м о д н а к о в и х умовах як у малого ремісника. Але він працює, як ми вже бачили при умовах д а л е к о в и г і д н ї й ш и х, має відносно дешевшу платню за помешкане фабрики, має дешевше сьвітло, опал, сирий матеріал, а що найважнїйше, працює в своїм підприємстві при помочи машин, котрі підвисшують продуктивність людської робочої сили, роблять дешевшим самий процес продукції і сим ще більше допомагають його побідї в боротьбі з дрібними ремісниками.

Капіталїст виробляє дешевше і тому м о ж е д е ш е в ш е п р о д а в а т и. Тому, що на ринку

в торговлї не важно, де був зроблений продукт, а важна тільки його цїна, відвертають ся покупцї від малого ремісника а побільшуеть ся попит на фабричні виробн. Ремісник почувае, що скількість покупців зменшуеть ся у нього, що золоте дно ремесла починае тріскати. З одчаянним напруженем намагаеть ся він утримати на свому дотеперішному становищу. Намагаеть ся зробити се тим, що сам собі і своїй родинї виривае кусок хлїба з рота. До крайної міри він напружуе свої сили, в його ремеслї нема обмеженого робочого часу, він працюе і в день, і в ночи. Він хоче утримати ся тим, що визискуе більше свого робітника, зменшуе йому платню, продовжуе робочий час, його робітник не підлягае жадним охороним приписам. Але мало того. Робітника можна здусити лише до певного ступня. Далї вже нї. Тодї відходить він і ремісник в свому одчаю починае приносити в жертву вівтареви капіталїстичного визиску кров безоружних дїтей — послїдну його надію. В сю хвилину болючого переходу від ремісничої до капіталїстичної форми продукції досягае величезних розмірів р о б о т а у ч е н и к і в і ж і н о к в д р і б н о м у р е м е с л ї.

Все марно! Руйнуюча сила великого капіталу з невпинною скорістю жене вперед. По всїх сих намаганях самозахованя бачить нарештї ремісник, що не може далї утримати ся. Йому не лишаеть ся иньший вихід, як оголосити себе банкротом, закрити свою майстерню, а тому, що в нього лишили ся тільки голі руки і голодний жолудок, йти і в і д д а т и с в о ї р у к и д л я н е в і л ь н и ч о ї п р а ц ї у т о г о ж к а п і т а л ї с т а, к о т р и й з н и щ и в й о г о с в о е ю к о н к у р е н ц і е ю.

Таким робом на сьому цїлком простому прикладї бачимо ми перший наслїдок машинної великої продукції: **во на нищить середні верстви і самостійних ремісників та зводить їх нанайнище дно соціяльної пропасти,** робить з них цїлком нїчого не маю-

чих, позбавлених засобів продукції, працюючих за платню у других і для других, вона робить їх робітниками, пролетарами.

Одначе на сьому справа не кінчить ся. Капіталїзм — се завзята бестія, котра пожирає мясо свого власного приятеля. Межи самими капіталїстами настає завзята боротьба, підчас якої капіталїсти є примушені постійно улїпшувати продукційну технїку. Улїпшуванє її приводить до загибелї слабших капіталїстів. Перш як упадуть, вони старають ся удержати ся тим, що втїкають на поле, де ще сила капіталу не так розвинулась. Капіталїзм завойовує тут усї галузи промислу. В усїх нагромаджують ся капітали, в усїх все більшою стає пропасть межи двома сучасними клясами — капіталїстами й пролетаріатом.

Збільшуючи скількість промислових робітників машинна велика продукція збільшує і їх залежність від капіталу. Досконалість машин постійно збільшуєть ся. Машина робить працю все за більшу скількість людий. Для виробленя того самого продукту стає все меньше потрібно осіб. Але скількість робітників постійно росте! Щож дивного, що капіталїст, маючи спромогу вибирати, стає безоглядним. Він указує незадоволеним робітникам на тисячі безробітних, що блукають по вулицях, готових працювати за кусник сухого хлїба, аби тільки удержати ся при житю. Знаючи, що на місце них він завше може найти других, він тримає їх на вуздї. Робітник зі страху, аби не принести в суботу своїй жінцї разом з зарібком і робітничої книжки, з затисненими зубами але мовчки в своїй малосильности зносить всї лайки, обнижуванє платнї, особисте принизенє. Він відданий цїлком на ласку або неласку свого капіталїста, він — раб . . .

Але постепенно наступає зміна. Раб, що зно-

сив доси покірно своє ярмо, починає почувати його тягарі та завдає собі питаня: „Чому я працюючи на користь другого мушу мати таку долю? Чи мусить так бути завше? Чи не можна змінити сих несправедливих відносин?“ Як тільки се питане з'явило ся, воно не зникне доти, доки не буде розвязане. З покірних рабів зробили ся люди, люди думаючі, незадоволені тим, що страждають, люди, які сподівають ся і борять ся, аби побідити. Сю людску сьвідомість виховує в пролєтарських рабах той самий капіталїзм, котрий кинув їх на дно нещастя і звалив на їх спину ярмо невільництва.

Сю виховуючу діяльність виконує капіталїзм в значній мірі тим, що рівночасно з величезною нуждою і голодом викликує появу нечуваної роскоші та марнованя достатків. Тому, що машини постійно улїпшують ся, капіталїзм мусить викликати у покупців нові потреби, нові бажаня, він не може бути ощадним, він мусить показувати своє богацтво, мусить витворювати нові роскоші богачів, нове незадоволенє бідаків. Робітник, котрого голод вигнав з дому, котрий блукає вулицями великого міста без крейцаря в кишені, марно намагаючись знайти роботу, бачить нечувану роскіш навкруги, палаци з мармору, люстрові шкла і блискучі металї. А за великими вікнами роскішних каварень та реставрацій бачить він людий, що сидять за дорогими їдлами і напитками, здорових людий, що сьміють ся, людий щасливих, чисто, гарно одягнених.

Щасливі люди!

Але як же се може бути, що всї отсї люди тут такі щасливі, такі веселі, живуть в такому добробутї, а він має таку нещасну долю, дома голодних дїтий, над котрими з розпукою склонила ся жінка, не маючи для них анї кусника хлїба?

І раб починає думати: колиб ті, котрим найлїпше жити, в дїйсности найбільше працювали,

їх щастє булоб зрозумілим і ясним. Але так не буває: завше ті, що користуються ся найбільшим добробутом, не працюють зовсім; чим більше хто працює, тим гірше йому. Ті люди, що сидять тепер в роскішній каварні за марморовим столиком, на хвилю перед тим їли добрий обід. Ще за хвилю вони будуть грати на білярді, або в карти і не будуть дуже турбувати ся, програвши декілька десяток! Дома їх жінки між тим приймають візити, в вечері по першій вечері вони з дочками йдуть до театру, потім знов вечеря, концерт, вино, кава, нарешті після півночи йдуть вони спати, аби встати коло полудня і знов їсти, пити, убирати ся, чекати на візити, йти до каварні і починати новий день нових радощів!

Так минає день за днем, тиждень за тижнем, рік за роком. Зимою живуть вони в великому місті, літом виїзджають до купелевих городів. Забава, роскіш, спорт, розпуста, отсе — їх занятя. Крім того вони дорого виховують своїх синів, дають дорогу виправу своїм донькам і хоча в повнім значіню слова обома руками викидають гроші, м а є т о к їх н е т і л ь к о н е з м е н ь ш у є т ь с я, а л е п о с т і й н о р о с т е в с е б і л ь ш е!

Все те бачить, про все те чує робітник, який в лахманах, брудний, босий, голодний — блукає по роскішних вулицях, марно шукаючи зарібку.

„Все богацтво сьвіта є н а с л ї д к о м п р а ц ї; без праці ані на макове зерно не збільшать ся маєтки людий.“ Се пригадує він собі. Чув він колись в школї за молодих лїт. „Все богацтво є наслїдком праці...“ Т а к о ж і б о г а ц т в о к а п і т а л ї с т і в. Алеж сї люди цїлком не працюють!! Значить, наслїдком їх праці богацтво бути не може, вони є наслїдок **чужої** праці!...

Так, се наслїдок ч у ж о ї праці! І перед його очима, отуманеними роскошами міста, стає картина сїльського кутка, до якого він був доси прикований.

Велика, чорна марюка лежить там в нічній темряві на сніговій долині, вона має силу огнених очей а з високих пащ її постійно підоймають ся до неба густі хмари диму. Се їх рідна фабрика. І до сеї то марюки в самі ранні години з усіх боків, з широкої околиці, продоптаними стежками волочать ся люди, зроблені, неначе від тяжкої старости, блїді немов від великого переляку, втомлені, неначе покріплююче спанє ніколи не дотикало ся їх очей, мовчазні немов від страху перед ворогами оніміли їх уста. Всїх сих людий, сотні, тисячі їх, ковтає чорна марюка, замикають ся за ними ворота фабрики і вони лишать ся там, в тюрмі, в якій карають їх невимовними муками та важкою працею.

Сї знесилюючі пута праці носять ті люди протягом днів, тижнів, років, протягом цілого свого житя без кінця, без надії. Який-же наслідок сеї праці? Ніколи не наїдять ся вони досить, ніколи не могли вони нагодувати як слід своїх жінок і дітий, ніколи не можуть вони добре виспати ся, ніколи не можуть вони лягти без того в ліжко, щоб їх не мучило страшне питанє, **що буде завтра?** А коли по двацятилїтній, знесилючій роботі сили їх вичерпають ся, здоровлє зницить ся, їх викинуть на брук; болючо-нарікаючий погляд жінок і плач малих дітий вигнав їх з дому сюди до роскішного, великого міста. Так стаєть ся з кождим. В сїм містї блукає він цілими днями, марно шукаючи праці. І кождий з робітників, що сьогодня ще за жебрацькі гроші виконує роботу на службі капіталу, не знає, чи не станеть ся з ним завтра те саме.

Усе богацтво, увесь добробут є наслїдком праці. Так, праці, його праці і праці його братів. Ті, що живуть тут без праці і в роскошах, **можуть так жити лише тому, що украли наслїдки праці у нього і його товаришів.** Вони мусїли працювати на фабриці майже задармо, щоб

управитель цілий місяць міг складати сотки, тисячі і кождого першого відсилати сюди, до великого міста, властителеви капіталїстови, котрий фабрики не мусів і бачити, не мусів навіть знати, що в нїй робить ся. З т и х - т о гроший, вироблених робітниками, заводить ся тут ся роскіш, се панське житє.

Се щастє де-кількох ледарів можливе лише завдяки страшному нещастю тисяч працюючих; червоне вино, що пінить ся перед ними, се кров, котру вони висисають з тисяч робітників по своїх фабриках; вони можуть лише тому ціле житє своє добре одягати ся, їсти і віддавати ся розпустї, що там десь в селї є тисячі рабів, працюючих від ранку до вечера, але немаючих в що одягати ся, тисячі матерів, що не мають кусника сухого хлїба, аби ним заспокоїти плач своїх дітий?

Весь сей добробут, усї сї роскоші капіталїстичного суспільства є несправедливістю, злодійством, здирством, злочиньством.

Капіталїзм з необхідністю викликає в серці робітника з початку клясову невдоволенність, потім клясову заздрість, клясову ненависть, а в сю хвилину робітник вже є приготованим до вступу в велику армію, котра веде клясову боротьбу.

Але капіталїзм не виховує робітника тільки як одиницю, він з необхідністю діланєм своїх внутрішних сил орґанїзує цілі ряди, цілу армію пролетаріяту. Робить він се тим, щ о з г а н я є р о б і т н и к і в з ц і л о ї з е м л ї д о в е л и к и х п р о м и с л о в и х ц е н т р і в, де напхано тисячі, десятки тисяч їх і де вони тим більше почувають свою біду, але також лекше починають розуміти свою силу.

Тут живуть сї сучасні парії в окремих частинах міста, лише серед своїх-же бідаків, цілком відділені від щасливого сьвіта богатих, подібно до середновічного жидівського ґето. Тут виростає клясова сьвідомість і солїдарність. Розу-

міеть ся, робітник, котрий живе в бідній хатині, котрий не має дома жадної радости — жінка-ж його також мусить себе жертвувати в фабриці молохови капіталізму — почуває себе краще на вулиці, в реставрації, в товаристві. Усе тіснійшими стають пута, які привязують його до родини і братів по праці, до їх кляси. Так виробляеть ся те, що є необхідною умовою орґанїзації.

В промислових осередках робітники мають все більший вплив, промислові центри набувають все більшого впливу в країні, в народі й державі. Росте вплив їх на господарство, на культуру, на політику. Скількість мешканців в промислових місцях страшенно збільшуеть ся. Зруйновані селяни, сільські робітники, що утікають від жебрацької, сільської платні, ожебрачені ремісники — все пливе сюди.

Тут є центр достави, центр торговлї, центр продукції. Тут закладають ся школи, музеї, шпиталї, тут сконцентровані усї уряди, тут видаеть ся сила часописей, тут сильнійше беть ся живчик полїтичного житя. В промислових центрах родять ся нові сили, що збудують новий сьвіт.

Одначе капіталїзм не тільки родить своїх рабів, з рабства яких черпає він свою силу. Родячи своїх рабів, він родить в них рівночасно і своїх грабарів; він сам, безпосередно потрясає свої основи і слїпо веде до їх знесеня. Придушуючи пролетаріат, він придушує не тільки своїх рабів, але також своїх споживачів, консументів. Продуктивність машин досягає шаленого розмаху. „Ручний ткач 100 років тому назад, потребував 11 годин на одно веретено прядива; тепер ткач на сельфакторі виробляє з двома помічниками, хлопчиками 1000 веретен за годину. Ручний ткач ткав за день 8 ліктів; машина може уткати 250 ліктів. Перше треба було для переміни 4 тон сирого желїза в ковке $1^1/_2$ тижнів, потім $1^1/_2$ днів, а тепер лише 20 мінут.

З початку минулого століття був лише оден цукровар на Шлезку. Тепер тільки в Німеччині переробляєть ся 10 мілїонів тон бураків." В усїх галузях продукції викидають із себе машини силу вироблених продуктів в найкоротший час; склади, крами переповнені усїм тим, що може дати усїм людям щасливе, приємне житє. Але робітники, найчисленнїйша кляса, мають занадто малу платню, аби могли купити собі за неї лише те, що найпотрібнїйше.

Марно покладає капіталїзм свої надії на богацтво і роскіш сильних сьвіта сього. Мала меньшість їх не може сконсумовати тільки, кільки се потрібно капіталїзмови. Капіталїсти, не маючи збуту для своїх виробів, обмежують продукцію, замикають фабрики. Доходить до правильних кріз, до величезного безробітя. Тому, що робітники занадто богато виробили, вони мусять вмирати з голоду. Крізи вертають ся завше після короткого часу господарського розцьвіту зі стихійною правильністю, дїланєм суспільних законів, однаково сильних як законів природи, усе більше загрожуючи суспільству.

З початку капіталїсти намагають ся зменьшити шкідливі вчинки крізи тим, що опановують заграничні ринки. Маючи в державі рішаючий вплив, вони уживають його на підпору своєї торговлї. Вони примушують державу до мілїтаристичної, імперіялїстичної полїтики, примушують її, аби в крівавих битвах добувала і боронила їм заграничні ринки, заморські кольонії. Тому, що вони замало платять працюючому народови, аби він міг ужити їх вироби, накладають вони на нього ще великі податки, одягають його в військову уніформу, женуть на війну, аби поклав житє своє за їх ненаситну жадобу зиску. Самі-ж окрадають державу ще тим, що позичають їй свої мілїони на високі проценти, що обманюють її при усяких військових доставах і т. д.

Як тільки здобуде ся яка-небудь кольонія, капіталісти зараз закладають там свій склад і привозять туди з дому свої вироби. Зі здобутєм нової кольонії відкриваєть ся капіталістам зразу цілий, не зачепленний ще капіталізмом куток сьвіта. Подібно до того, як конкуренція жене капіталізм до того, аби опановував одну галузь продукції за другою, так само жене вона його до того, аби він опановував одну землю за другою, аби розширював ся по цілому сьвіті. — Скоро капіталісти починають бачити, що їм ліпше оплатить ся заснувати нові фабрики в здобутій країні як перевозити готові виробки. Вони закладають їх. Завше таким робом заощаджують вони гроші за перевіз товарів; крім того в кольоніях серед півдикого населеня вони мають дешевшу робочу силу. Часто стаєть ся так, що виріб товарів в новій кольонії на стільки дешевий, що оплатить ся перевозити товари там вироблені до дому. Таким робом кольонія, котра мала уявляти з себе ринок для збуту товарів в величезних скількостях нагромадженних дома, замість того починає конкуровати з рідним краєм. Капітал на своїм, внутрішнім ринку дусить ся своїм власним салом. Держава між тим ослаблена війнами, задовжена все більше падає економічно. Доходить до одчаянного положеня і чим більше намагаєть ся з нього вийти, тим більше в ньому загружуєть ся.

Крізи набувають грізної сили, наслідки їх се — катастрофи! Вже чуємо ясно, як шаленими кроками женеть ся капіталістичний сьвіт до свого знищеня.

Щоб уникнути анархії в продукції, аби пристосувати продукцію до попиту, капіталісти єднають ся в **картелї або трести**. Картелї досягають величезної сили. На їх самоволю цілком віддані вирібники сирого матеріялу (напр. австрійський трест цукроварничий розділив межи собою як невільників рільників, що розводять бураки), з найбільшою

упертістю противлять ся вони кождій вимозї робітників (австрійський зелїзний картель), лихварськими цінами обдирають консументів (картель вугольних баронів), нарештї осягнувши найвисшу точку своєї могутности порядкують цїлою державою (Сполучені північно-американські держави). Все опановують картельові підприємцї, одно одначе не можуть опанувати — се продукцію! Мов вулькан переростає вона їх, кріз не можуть вони уникнути і коли остатні не дивлячись на усї змаганя прийдуть, вони є тим грізнійшими і тим більше руйнуючі. Таким робом сї величезні організації підприємців не в силах затримати розвиток продукційних сил, вони є вістниками суспільних продукційних відносин і прискорюючи піднесене капіталїстичної сили до найвисшої точки, тим самим прискорюють прихід соціялїзму.

Потрясаючи своїми основами, витворюючи клясу, яка його поховає, готовить капіталїзм теж вже ті стовпи, котрі стануть основою нового суспільства. В капіталїстичному суспільстві розвиваєть ся кредитове господарство, розвиваються нові форми власности. Акційні підприємства, при яких меньші капітали зливають ся в величезні суми, постійно ростуть по скількости і великости. Акція легко переходить із рук до рук і уможливлює скорійш концентрацію капіталу. Ту ролю, яку відограють в промислових підприємствах акції, в нерухомих маєтках грають заставні листи. Коли хто небудь купує собі яку небудь акцію, він не повинен взагалї знати, де є підприємство, спільником котрого він став, йому вистарчає, коли банкир скаже, що акція добра.

Капітал набуває безличного характеру. Стає усе помітнійшим, що акційні підприємства могли-б цїлком добре йти і без капіталїста, що він цїлком непотрібний в процесі продукції. Подібно до сього приходить із боку робітників до

злуки праці і капіталу в споживчих і продукційних товариствах, що є знову зародком нового суспільства.

Ми знаємо тепер, що таке „капіталїстичне суспільство“, чим відріжняють ся форми капіталїстичної продукції від старих форм, які основні відзнаки капіталїзму і яка тенденція його розвитку.

„Соціялїзм — се сума змагань, що йдуть до того, аби змінити сучасне капіталїстичне суспільство в суспільство колєктівістичне.

Щож таке **колєктівістичне суспільство?**

Колєктівістичним або соціалїстичним суспільством називаємо таке суспільство або таку державу, в якій засоби продукції, себ-то машини, фабрики, копальнї, зелїзниці, поля, лїси, доми не представляють з себе приватного маєтку окремих одиниць, як тепер, але котрі належать цілому суспільству. Ми вже пізнали, що богаті одиниці, капіталїсти, котрі можуть придбати собі засоби продукції (машини, фабрики і т. д.), стають завдяки ним необмеженими панами над клясою немаючого населеня. Ті, що не мають другого маєтку крім своїх рук, примушені продавати свою робочу силу, примушені продавати її за меньшу цінність, як виробляють капіталїстови, примушені давати себе використовувати. Як тільки фабрики, копальнї і т. д. не будуть належати окремим одиницям, а будуть оголошені державним маєтком, відносини цілком зміняють ся. Само собою розуміє ть ся, що ми не маємо на думці сучасної клясової держави, котрою правлять ті-ж самі маючі верстви, що мають усю власть в своїх руках. **Ми маємо на думці демократичну, народну, соціяльну републїку,** в якій буде заведено до усїх інстітуцій загальне, рівне, безпосереднє тайне і пропорціональне виборче право, в якій про всї закони, про всї розпоряженя, про всї дїла держави буде рішати народ. Як тільки така держава,

позбавивши власности тих, котрі тепер збавляють її широкі верстви народу, візьме в свої руки всю продукцію і стане єдиним підприємцем, буде се зараз мати відповідні наслідки для самої продукції. Усунено буде шалену конкуренцію, якою сучасні капіталісти борють ся проти середних верств і межи собою, не буде більше сліпо виробляти ся, без знаня, кілько може спожити народ. Усунено буде надпродукцію а з нею разом і крізи, які тепер подібно до землетрясеня час від часу потрясають суспільство. Головним змінам підляже становище робітників. Усї підприємства будуть власністю держави, подібно тому, як вже тепер їй належать де-які зелїзниці, копальнї, лїси.

Усї робітники будуть таким робом служити державі, а не окремим підприємцям. Але вони-ж разом з тим будуть панами держави. Вони будуть рішати, кілько треба виробляти, які умови праці мусять бути заведені по державних майстернях, як треба розділяти вироблені продукти. Державу буде повернено в одно величезне продукційне товариство, в якому будуть працювати всї горожани сеї держави, які будуть рівночасно якби акціонерами сього підприємства.

Видко тепер, що є вигадкою наших противників, котрі страшать народ, нібито соціялїсти, як осягнуть власть, захотять нею „дїлити ся." Як раз навпаки! Соціялїзм хоче покінчити з тим „дїленєм", що заведено в сучасному суспільстві, при якому капіталїст дїлить ся з робітником наслїдком його праці, при якому він дїлить ся так докладно, що лишає тому, який знесилюючи працює цїлий свій вік лише тільки, аби той не помер з голоду, сам же собі з чужої праці загарбує мілїони. Як буде заведено соціялїзм, то сьому дїленю покладеть ся кінець. Держава, що буде єдиним підприємцем, не буде примушена обдирати робітника і нагромаджувати капітали, аби

побідити в конкуренційній боротьбі, аби бути в стані викидати обома руками видушені з робітників гроші, аби платити довги за розпусту своїх синів, аби давати стотисячні віна своїм донькам. Держава не буде мусїти обдирати робітника, н е б у д е н а в і т ь в с т а н ї т о р о б и т и, тому що широкі верстви працюючого народу будуть мати рішаючий голос в ній. Державі вистарчить, коли з продуктів вигробу лишить ся її лише тілько, кілько потрібно на утримане і на постійне поліпшене продукційних підприємств. Крім сього ще те, що потрібно на найкраще удержане таких інституцій як ш к о л и, ш п и т а л ї, н а з а б е з п е ч е н е п і д ч а с х о р о б и, на забезпечене старих, інвалїдів, на обезпечене горожан, їх жінок та дїтий. Вся решта виробленого продукту віддасть ся тим, котрі одні мають на неї право, котрі її своєю працею виробили. В соціялїстичному суспільстві на вїшний погляд усе буде так само як і тепер — в фабриках, на полях будуть працювати, на зелїзницях будуть їздити, буде лише одна ріжниця: **долею працюючих є тепер ганьба, проклятє, нещастє, голод, тодї як ледарство та неробство нагорожуєть ся богацтвом, добробутом; в соціялїстичному суспільстві буде навпаки.** Хто буде користно працювати, — руками чи головою — той буде мати забезпечене, спокійне житє, хто-ж не схоче працювати так як сучасні богачі, той буде голодувати й бідувати. Кождий робітник буде діставати не тільки те, що він тепер дістає яко заробітну платню, але й ту частину свого зарібку, яку тепер у нього краде капіталїст без усякого права, з котрої збирає він без працї свої величезні доходи. **Без працї не буде жадного доходу, але кождий, хто буде працювати, дістане повний продукт своєї працї.**

Тільки в соціялїстичному суспільстві зможе кождий чоловік присьвятити себе цілком свому образовавю, науцї і штуцї. Тільки тодї стане культура добром усїх. На рівнї з бідою і приватною влас-

ністю буде до найменьшого ступня зменшено злочинства. Все те, що ділить людий між собою, буде усунено, замість сього настане усе, що їх лучить. При нових умовах почнуть виробляти ся у людий нові характери, еґоїзм уступить місце почутям взаємности і любови, розцьвітуть квітки нової культури і нової моральности. Зі здїсненем соціялїзму прийде початок дїлань людської цивілїзації.

Капіталїстичне суспільство з необхідністю дозріває само собою до колєктівізму. Кождий новий винахід, кожда нова машина є революціонером, котрий допомагає нищити основи капіталїзму. Завданєм соціялїзму є, зробити так, аби сей розвиток йшов сьвідомо, як можна, пряміщою дорогою, як можна, без великих суспільних потрясень і бур. Виконанє сього завданя лежить на робітничій клясї, на пролєтаріятї, пробудженому, вихованому і з'орґанїзованому до клясової боротьби.

Ми дійшли до остатного означеня висше приведеного опредїленя: що таке **клясова боротьба?**

Ще в той час, коли капіталїзм лише народив ся з ремісничої цехової продукції, коли робітництво самож не мало ще тільки сьвідомости і сили, аби сьвідомо відносити ся до своєї долї і повстати на свою оборону, в перший половинї 19-го столїтя знайшли ся одиницї, котрі спостерегли згубні тенденції капіталїстичного розвитку і зрозуміли, що капіталїстичне суспільство мусить бути змінене по соціялїстичним засадам.

Сї мужі вже тодї ясно бачили соціялїстичну ціль суспільного розвитку, але помиляли ся в шляхах, якими треба дійти до тої цїли. Вони не належали до пролєтарських верств. То були учені, фільозофи, острого розуму і благородних почувань, родом заможні міщани або шляхтичі. Вони теоретично відгадали тенденції капіталїстичного розвитку, але не знали практичного житя, не знали

добре поваги людей. тому не змогли показати шляху. яким треба було змінити капіталїзм. Вони були вихованцями французської фільозофії дореволюційної доби, вони уважали добрим від природи кождого чоловіка котрий робив щось несправедливе лише з несьвідомости. Головний тягар вони клали на поученя і тримали ся того погляду, що вистарчить аби капіталїсти були научені, що брати зиск з чужої праці несправедливо, що се противорічить засадам моралї природної чи релїґійної. — після сього мали капіталїсти самі, з своєї доброї волї відректи ся від своїх зисків і не звертаючи уваги на свої особисті і клясові інтереси, протягнути руку помочи в праці з цїлею соціялїзації суспільства. Саме через те, що вони помиляли ся що до шляху, що до засобів здійсненя соціялїзму, називають сих людей (найвідомійші з них англичанин Роберт Овен і французи Сен-Сімон і Фурієр) **соціялїстами-утопістами.**

Сучасний, **науковий соціялїзм** виходить з противного становиска. Він не вірить в природнодобру повагу, не покладаєть ся на добру волю посїдаючих. Він виходить з засади, що основою людського характеру є еґоїзм. Кождий хоче при найменшім намаганю добре жити. Можливо, що філянтропія могла-б змусити одного фабриканта добровільно зрікти ся від своїх доходів і дати своїм робітникам цїлий продукт їх праці, задовольнившись лише платнею, котра йому так само як і їм належить ся за дійсну працю. Можливо, що таких фабрикантів знайшлоби ся десять, двайцять, сто. Але цїлком виключено, щоб се могли зробити усї фабриканти або хоча їх більшість! А коли се зробить лише мала меншість, які будуть наслїдки того? Наслїдком сього буде те, що ся меншість буде знищена конкуренцією і уступить місце тим, котрі краще можуть провадити здирство.

Марно тому покладати ся на добру волю капіталїстичної кляси. Але еґоїзм є не тільки у капі-

талїстів, він є також у робітників. Також робітники хотять при найменчій затраті сил жити найліпше! Таким робом настає між клясою капіталїстів і клясою пролєтаріяту противлежність інтересів, протилежність, котра не може бути зрівнана, котру можна знищити лише боротьбою, в якій побідить той, хто має більшу силу.

Силою робітничої кляси є її злучене, згода, **орґанїзація**. Орґанїзація є необхідною умовою клясової боротьби робітничої кляси, вона є єдиною зброєю, єдиною опорою, єдиною надією робітників. Подібно до того, як сила капіталу необмежена границями народу і держави, так і орґанїзація пролєтаріяту мусить бути міжнародною. Нема більш величного гасла, як те, котре Карль Маркс в „комунїстичному манїфестї" зробив боєвим кличем робітництва: „Пролєтарі всїх країв єднайте ся!"

Обовязком кождого сьвідомого робітника є, бути членом **полїтичної і фахової орґанїзації**. Межи обома тими орґанїзаціями є найтїснїще злучене. Се два однаково ділаючі мечі, котрі тримає борець проти одного ворога в боротьбі із за одної мети. Метою **фахової** орґанїзації є боротьба за полїпшене робітничої долї ще при сучасному суспільстві. Вона переводить страйки з цїлею зменшеня робочого часу, побільшеня заробітної платнї; крім того вона дає робітникови піддержку підчас безробітя, страйків, хороби, на випадок його смерти дає запомогу його родинї, дає йому правну оборону підчас суперечок з підприємцями. Вона намагаєть ся, аби сьвідомі робітничі заступники побідили при виборах до ріжних, важних для робітництва інституцій, як напр. каси хорих, ремісничі суди і т. д. Тим усїм вона полїпшує матеріяльне становище і зменшує особисту залежність робітника, робить можливим також, аби він міг більше дбати про свою осьвіту і з більшою сьвідомістю і інтересом посьвятити себе полїтичній діяльности.

Полїтична орґанїзація також дбає про те, аби ще за сучасних відносин становище робітничої кляси поліпшило ся. Вона працює в тому напрямі, щоби робітники мали як можна найбільше своїх заступників в законодатних інституціях, в державній раді, краєвих соймах, також в округах та громадах. Набираючи ступнево все більшої полїтичної сили, вона примушує видавати закони на користь робітників, домагає ся ураґульованя законом робітничого часу, асекурації на старість і інвалідної, пенсії робітничим вдовам і сиротам і т. д.

Вона домагаєть ся свободи товариств, зборів, коалїцій, котрі є необхідного умовою фахового руху. Домагаєть ся одним словом усїх тих корисних для народу реформ, про котрі буде ся докладнїйше говорити в дальшій части сеї книжки.

Метою усїх сих намагань, як вже говорило ся, є те, **аби пролєтаріят при помочи загального та рівного виборчого права осягнув в парляментах відповідну більшість і аби перемінив сучасне капіталїстичне суспільство в соціялїстичне.**

Так з'ясували ми понятє цїли соціялїзму.

Робітничою полїтичною партією, котра працює сьвідомо для осягненя назначеної мети, є соціяль-демократія.

II.

Социяльна демократія і загальне та рівне виборче право.

Социяльна демократія іде до своєї мети шляхом законним, доки не станўть її в сьому на перешкоді її вороги. Вона хоче добити ся цілковитого знесеня сучасного капіталїстичного порядку. Таким робом по своїм цілям вона є партією дійсно революційною, але не в`змислї революційного романтизму, котрий думає, що для осягненя нового суспільства вистарчить тактика атентатів, барикад і т. д. Социяльна демократія стараєть ся здобути собі все більшу скількість прихильників мирним вияснененм і осьвітленєм своїх засад. Опираючись на своїх прихильниках вона намагаєть ся добути усе більшу скількість представників в законодатних інституціях, аби нарештї, коли представники бідного народу будуть мати там більшість, змогли вони користуючись своєю полїтичною силою ураґулювати відносини в державі і її закони так, як того вимагає інтерес робітничих верств. Для того-ж, щоб сей спокійний розвиток був можливим, необхідно, аби народ міг при виборах здійснювати цїлком свою волю. Тільки там, де говорять виборчі листки, уникаєть ся звичайна при других обставинах, мова вулиції. Тому найголовнїйшим завданєм, виконаня котрого вимагає від сучасної держави социяль-демократія, **є загальне, рівне, безпосереднє і тайне право голосованя.**

Історія социяльної демократії усїх народностей в Австрії аж до теперішного часу була нічим другим, як одним великим походом в боротьбі за

здобутє загального і рівного виборчого права. Аґітація, яку вів Фердинанд Ляссаль в 60-тих роках в Німеччині, пробудила до житя і австрійських робітників. 13. грудня 1869 року, коли 40 тисяч робітників правильними рядами прийшли перед віденський парлямент жадати виборчого права, буде в дійсности днем народженя австрійської соціяль-демократії. З того часу серед вимог соціяль-демократії завше на першому місци стоїть вимога виборчої реформи. В вісїмдесятих роках частина робітників завдяки тероризмови правительства впала в анархістичні помилки, але як тільки вдало ся з них вибрати, проголосив гайнфельдський з'їзд (1889 р.) загальне, рівне виборче право за головну основну вимогу соціяль-демократичної мінїмальної програми. Коли де була в остатнїх 15 роках важнїйша акція за здобутє виборчого права, була то акція соціяль-демократичного робітництва. Соціяль-демократичне робітництво проливало свою кров в першій половині 90-тих років у Празї, на Білій Горі, в Бернї, в Віднї і приневолило мінїстра Тафе подати проєкт виборчої реформи, котрий був провалений тодї сполученою реакцією. Соціяль-демократичне робітництво викликало славний рух минулої осени за виборчою реформою (1905 р.). І коли ганебна несправедливість, ганьба курій є усунена хоча в головному місцї при виборах до державної ради, то за се австрійські народи мають дякувати тільки соціяль-демократичному робітництву. З ріжних боків роблять соціяль-демократії закиди, що вона зрадила своїй засадї що до рівности виборчого права, завдяки становищу, яке вона заняла при обговореню проєкту реформи виборчого права до державної ради. Закидаєть ся нам, що ми голосували за виборчою реформою, хоча вона не відповідає в загалї засадї рівности. Чи справедливий сей закид?

Правда, що проєкт нового виборчого закону до державної ради не зовсїм справедливий. Коли-б

мандати були розділені однаково по скількости населеня межи ріжними народностями, то з 494 послів в державній раді мусіли-б мати Словяни 296, Німці 178, Румуни 20, тоді як проєкт дає Словянам лишень 259, Німцям 233, Італїйцям 18, Румунам 5. Але не дивлячись на єго несправедливість, проєкт нового виборчого закону є великим успіхом. Він є великим успіхом з погляду соціяльного і демократичного через те, що зносить всї дотеперішні курії, кличе до виборів усїх горожан без огляду на їх маєток і прямі податки. Най кождий пригадає собі, які були досї відносини в державній раді! 5440 великих дідичів мали там 85 послів, 586 виборців від торговельних палат 21 послів, 494.000 виборців з міїської курії 118 послів, 1,585.410 виборців з села 129 послів і більше як 5 мілїонів з пятої курії лише 72 послів! Сей розділ на курії є знесений, виборче право стає незалежним від маєтку. Шварценберґ і Ротшільд не будуть мати більшого виборчого права від їх остатнього фірмана!

Виборча реформа є великим успіхом для Чехів і для австрійських Словян і з погляду національного. Чеських послів було тепер в державній раді 67, а при новім законї буде 108. Гірш усього прийшло ся Українцям при сьому виборчому законї. Тодї як Поляки в Галичинї мають 1 мандат на 53 тисячів горожан, Українцї мають тільки оден на 114 тисяч! Але і для них виборча реформа значить великий поступ, тому, що доси мали вони в державній раді 10 мандатів, а тепер будуть мати 33 (? *Ред*).

Чи мусять соціяльні-демократи заплющувати очи на сї успіхи? Чи мусіли вони, не дивлячись на них, відкинути виборчу реформу? Хто був той, хто її до того примушував, хто раптом став так турбувати ся за рівність виборчого права? То була шляхта, котра новим законом збавляєть ся своїх привілеїв. То були теж і її ріжного рода союзники.

Всї вони були рішучими противниками виборчої реформи.

Чи може тут хто сумнївати ся в тому, що тут ходило тільки о повалене виборчої реформи, не, як голосно заявляло ся, ізза нерівности, а тому, що велика часть нечуваних дотеперішних нерівностий усуваєть ся. Але соціяль-демократи не могли стати слїпим оружєм реакції. Вони, рахуючись з істнуючими відносинами, зробили все можливе, аби виборчу реформу поліпшено і рівночасно всїми силами старали ся, аби не удало ся полученій реакції повалити сю велику справу. Ся тактика була єдино-можливою, єдино-вірною, поступовою.

Велику побіду одержала соціяль-демократія, але тим її боротьба за виборче право ще не скінчила ся. В новому парляментї при кращих умовах вона буде бороти ся далї за осягнене повної рівности виборчого права, як стоїть в нашій програмі. Рівність виборів нарушена ще тим, що не усї виборчі округи однакові. Виборчі округи штучно розділені на некористь пригноблених народів, пригноблених кляс. Соціяль-демократичні посли в новому парляментї будуть працювати в тому напрямі, щоб було установлено законом, що певна скількість населеня завше мусить мати одного посла і що розділене виборчих округів має бути з сього приводу при кождім перерахованю населеня знов зревідоване. Соціяль-демократичні посли будуть працювати в тому напрямі, аби жінки також дістали виборче право, бо вони так само як мужчини платять посередні податки і виконують в державі усякі иньші повинности. Крім того будуть соціяль-демократичні посли старати ся, аби був знесений гнїт національних меньшостий і малих політичних партій, а для сього соціяль-демократія вимагає пропорціонального представництва. Тому, що держава вважає вже 20-лїтного горожанина гідним носити збрую, вимагає соціяль-демократія, аби

в той самий час він користував ся вже виборчим правом.

Вибори мусять відбувати ся в сьвята, аби кождий без жертви міг брати в них участь. Тільки завдяки сьому загальне право на папері стає дійсностю. Соціяль-демократія вимагає далї, аби вибраним послам платили ся гроші тому, щоб виконане посольского мандату не було унеможливлене людям бідним. Нарештї вона вимагає, аби час, на який вибирають ся посли, був найкоротший (3 роки). З одного боку тому, що чим коротший він, тим посли більше почувають свою відвічальність і тим сьвідомійше боронять інтересів народу, — з другого боку тому, що кожді вибори є часом великої аґітациї, котра вносить полїтичну сьвідомість до найширших верств народу.

Але парлямент, що складаєть ся тільки з послів народу, не буде представником власти народа доти, доки його резолюції будуть затверджувати ся палатою панів і цїсарем. Знесенє палати панів зробить парлямент незалежним від згоди корони. Отсе цїли, до котрих мусить стреміти соціяль-демократія.

Само собою розуміеть ся, що соціяль-демократія бореть ся і буде бороти ся за загальне, рівне виборче право до краєвих соймів, до громадських і иньших інституцій. Буде бороти ся далї за те, щоб важні кроки (війна, нові податки) не робили ся доти, доки сам нарід безпосередно не вискаже своєї волї загальним голосованєм; крім того, щоби нарід мав право пропонувати нові закони, котрі має розбирати парлямент. Соціяль-демократія не може зупинити ся в своїй боротьбі за виборче право, доки по всюди не буде проведена основна засада демократії: „Вся власть походить від народу“.

III.

Соціяльна демократія і горожанська свобода.

1. Повна свобода друку.

2. Повна свобода товариств і зборів.

3. Знесенє всїх обмежень в переходї з місця на місце.

4. Строга відвічальність урядників, що надужили свою власть супроти прав окремих одиниць або товариства.

5. Незалежність судів і безплатна державна оборона.

6. Відшкодованє невинно арештованих і засуджених.

7. Вибори судіїв присяглих на основі загального, рівного права голосованя.

8. Підпорядкованє всїх горожан звичайним законам та судам.

9. Знесенє кари смерти

Соціяль-демократична програма.

Длятого, щоб загальне, рівне виборче право було цїлком проведене в житє, треба, щоб горожаньству був забезпечений певний мінїмальний степень полїтичної свободи, незалежности і недотикальности особи, аби воно могло свобідно виконувати своє право. Не можна рахувати дїйсно демократичною державою таку, в якій було-б загальне і рівне виборче право, але в котрій були-б унеможливлені, або дуже утруднені потрібні приготованя до виборів, в котрій не було-б необхідних умов полїтичного житя. Загальне і рівне виборче право не могло би бути цїлком переведене в житє, коли-б унеможливлено полїтичне осьвідомлюванє люду, критику суспільних відносин на зборах і в друку та полїтичне орґанїзованє народу в спілки, коли-б уряд міг безкарно переслїдувати людей, що

йому політично не подобають ся і т. д. Тому то соціяль-демократична програма разом з вимогою загального і рівного виборчого права домагаєть ся знесеня усїх законів, що обмежують свободу переконань і недотикальність особи. А саме вона домагаєть ся виконаня вимог висше наведених.

1. Свобода друку. Параґраф 13. державного основного закону каже: „Кождий має право вільно висловлювати свої думки словом, письмом і при помочи друку в межах закону. Друк не може анї підлягати цензурі, анї обмежувати ся системою концесій“.

На перший погляд здаєть ся, що в Австрії маємо власне свободу друку, але тільки в межах закона! В Австрії кождий може цїлком добре висловлювати печатно свої думки, але тільки доси, доки того не заборонює закон. А що у нас закон заборонює усе, становище нашого друку не на багато лїпше від турецького або російського.

Уряди і власть мають під рукою цїлий арсенал зброї проти непокірного опозиційного друку. В першому рядї стоїть конфіската. Все, що не подобаєть ся прокураторови, він може просто заборонити, наслїдком чого заборонені і незаборонені части твору знищують ся. Щоби можна було переводити конфіскаційну практику як найширше, заведено так зване об'єктивне поступоване. В кождім иньшім випадку особа, котра поповнила карний злочин, мусить стати перед суд, мусить сама відповідати за свій вчинок, сама суб'єктивно (особисто) нести його наслїдки. Не так стоїть справа з друком. Коли карний злочин поповнено в друку, тут уряд звичайно переслїдує не самого злочинця (письменника, відвічального редактора), а задовольнюєть ся конфіскатою твору. Одначе не робить ся сього з огляду на редактора або письменника. Річ в тім, що коли-б прокуратор позвав їх до суду (справи друку належать до суду присяглих), він мусів би доказувати їх вину, тодї, як конфіскуючи

він може поступати цілком самовільно, суд йому потвердить кожду конфіскату і він таким робом може пошкодити опозиційному друкови.

Особливо уряди найбільше надуживають конфіскаційний закон на соціяль-демократичній пресї. Конфіската соц.-демократичної преси дає найвиразнїйший доказ того, як страшенно необхідно знести теперішну практику конфіскацій, та об'єктивне поступоване, щоб проти кождого, хто поповнив в друку злочин, уряд не мав права виступати инакше як судовою дорогою.

Уряди можуть дусити опозиційні часописи також т. зв. урядовими спростованями. Коли яка будь часопись напише критику непорядку в якім будь урядї, н. пр. в поліції, в судї, в війску і т. д., тодї може бути їй прислано урядове спростоване, котре часопись мусить надрукувати без жадної замітки. Вона мусить опублїкувати се спростоване без жадної замітки навіть тодї, коли вона має самі певні докази надрукованої відомости, навіть, коли знає, що урядове спростоване є прямо брехнею від початку до кінця.

До свободи друку належить теж свобода вільно розширювати друковані річи, себ-то свобода кольпортажі. Розносити часописи, викрикувати назви їх на улицї, роздавати, збирати адреси передплатників і т. п. в Австрії цілком заборонено. Позволено лише тим особам, котрим поліція дасть спеціяльне позволене. Се постанови знаменитого § 23. закона про друк, по якому вже багато наших товаришів карало ся, який є ганьбою Австрії. Жадна земля в Европі — навіть Росія! — не має таких прикрих законів про кольпортажу як Австрія. Сей закон має своєю метою дати властям спроможність показати свою силу на полїтично їй неприємному опозиційному друкови: найкращим доказом сього є те, що заборона кольпортажі не має значіня для реакційних партій, особливо для клерикалів. Клерикали можуть безкарно розповсюджувати свої

брошурки, політичні відозви і ґазети публично, на вулицях, підчас ріжних процесій, в церквах, в школах і т. д. І не дивлячись на се, ще ніколи ані оден церковник ані піп не ставав перед судом за кольпортажу. Коли-ж таке право мають вже клерикали, мусить його мати і все суспільство.

Правда, найбільші хиби в друковому законі були знищені остатними роками. Так на пр. тепер відвічальні редактори часописий, що правильно виходять, вже не потребують складати кавцію, вже не мусять платити за кожде число (за ґазетний стемпель). Але найтяжші перешкоди ще стоять на дорозі свободі друку, уряди ще можуть переслідувати часописи конфіскатами, карами, урядовими спростованями; вони ще мають спромогу силою придусити неприємну їм часопись. Тому то, не дивлячись на вже здобуті наслідки, пролетаріят мусить бороти ся з однаковими силами за здобуте цілковитої свободи друку.

2. Свобода стоваришень і зборів. Так само як з свободою друку стоїть в Австрії справа із свободою стоваришеня та зборів. В засаді державний основний закон (§ 12) забезпечує її усім горожанам, в дійсности нема про се й гадки. І тут державні уряди і поліція всемогучі. Публичні збори люду мусять бути офіціяльно позволені урядом, про орґанізаційні збори „мусить ся повідомляти" поліцію, що є те-ж саме. Жадна орґанізація не може бути заснована, доки не позволить того намісництво. Намісництво може заборонити засноване орґанізації тоді (так каже закон), коли вона здаєть ся йому противзаконною, небезпечною для держави. Сі елястичні приводи дають спромогу зручно оперувати проти опозиційних, політичних партій. Політичні орґанізації не можуть лучити ся межи собою. Жінки цілком позбавлені права брати участь в політичних орґанізаціях, про усіх членів орґанізацій, зараз же по їх вступі треба повідомлювати поліцію, щоби вона могла мати над ними

догляд, як над злочинцями. На усіх зборах (за виїмком довірочних зборів на підставі § 2. закона про збори) поліція користуєть ся далеко-сягаючими правами а комісар може цілком самовільно обмежувати свободу слова, або цілком розвязати збори.

В поступовійших державах (в Анґлії, Швайцарії, Америці) подібне поведенє є неможливе. Держава там горда тим, що дає своїм горожанам сї права, тому, що свобода зборів і спілок так само як і свобода друку пробуджує в широких верствах інтерес до політичного житя держави, пробуджує їх до суспільного житя і таким робом приносить користь самій державі. Як в других країнах сї свободи вже давно істнують, не можуть вони бути річню неможливою і для нас.

3. Знесенє усїх обмежень вільного переходу з місця на місце.

Сею вимогою соціяль-демократична програма домагаєть ся знесеня закона про висиланє і переселенє (зак. з 27. липня 1871). Свобода переходу з одного місця на друге була цілком неможливою завдяки невільництву. Невільник був привязаний до землї, не міг з неї перебирати ся і подібно до неї був власністю свого пана. Таке рабство було невигідне для капіталїзму, котрий мусить мати робітників, яких він міг би по потребі перетягати з одного місця на друге, з одного підприємства в друге. Тому то в 1848 роцї проголошено свободу переходу з одного місця на друге. Але, як тільки робітники почали уживати сеї свободи в своїх інтересах, зараз же пануючі верстви почали обмежувати її.

По теперішним законам поліцїйний або громадський уряд мають право висилати „шупасом“ з певної громади, краю або і з усеї країни. Правда, закон мав на думцї тільки волоцюг та другі особи з поганим поведенєм, небезпечних для суспільства. Але сам закон на стільки неясний і неточний, що його можна уживати яко спосіб полїтичної

німсти або клясової ненависти. Се виказало ся особливо в половині вісїмдесятих років, коли по проголошеню виїмкового стану у Відни почали висилати шупасом соціяльних демократів. Без доказів ясно, що тягар закону про висилки звернений виключно против бідняків і приносить їм величезну матеріяльну шкоду.

4. Вимогами вказаними висше під числом 4. — 8., соціяль-демократія домагаєть ся виданя закону про відвічальність урядників і реформи судівництва. При теперішних порядках жадний урядник, що ужив своєї власти на шкоду окремої особи або товариства, не може бути обжалований в звичайнім суді. Тільки для судового урядника є виїмок, тільки на нього може пошкодована сторона подати жалобу (так звану синдикатну). На кождого иньшого урядника може пошкодований горожанин пожалїти ся його безпосередному начальникови і вимагати дисциплїнарного слїдства. Як виглядає се розслїджуванє без усякої контролї з боку суспільства, нема що казати. Авторітет і непомильність урядів завше мусить охоронювати ся більше, як інтереси горожанина і він мусить бути ще радий, що не був сам покараний. Соціяль-демократична програма вимагає, щоб кождий урядник, котрий надужитєм своєї власти зробив кому небудь шкоду. міг бути обжалованим до суду як і кождий иньший горожанин; щоб суд був і в сьому випадку цілком публичний, щоб урядник (як вина його буде доведена) був засуджений не тільки нагородити пошкодованому його страту, але щоб був і тяжко покараний позбавленєм служби і вязницею. Тільки таким робом настане в урядах безсторонність і справедливість, котрі є необхідними в сучасній демократичній державі.

5. Безплатна судова оборона є необхідною умовою демократичної партії. Багато грошей коштує тепер усе, доки хто-небудь не вибореє собі в суді право, котре йому належить ся. Величезна

платня адвокатам, стемплї, судові видатки і т. д. Бідний побоїть сяізза сих видатків навіть подумати про суд, коли-б його справа була і найсправедливійшою. Справедливість, яку можна здобути тільки за гроші, не є справедливістю. Інтерес всїх бідних горожан вимагає знищеня таких відносин.

Незалежність судів формально заручена законом, але в дійсности є лиш побожним бажанєм. Поки власть має в своїх руках аванси судіїв, доки воно дїєть ся на підставі тайної кваліфікації, до того часу будуть судії завше тримати руку урядів і не дбати муть про справедливість. Судовий урядник знає, що справедливий суд з його боку викличе за собою те, що він не дістане більшої ранґи і пенсії, що лише при найострійшому виступі проти незадоволених робітників, забувши усяку справедливість і закон, караючи їх найострійше, він може зробити скоро карієру. Нема що казати, який шлях вибирає при таких обставинах більшість судіїв. Урядові круги впливають безпосередно на державних заступників, вказуючи їм, в якій формі мусять вони карати і т. д. Найкрасшим доказом того, що юстиція нашої клясової держави уявляє з себе майже самоволю, може бути історія робітничого руху. Ще 20 років тому назад заснованє кождої соціяль-демократичної орґанїзації жорстоко карало ся яко заснованє тайної орґанїзації. Тепер се не може нікому прийти в голову, не дивлячись на те, що тепер у нас є т о й с а м и й закон про товариства, який був і в вісїмдесятих роках. Доказом того, як уміє суд працювати по командї з гори, можуть бути варварські кари учасників остатних великих демонстраций за загальне, рівне виборче право, кари за недоказані і неповнені злочини, за котрі при других обставинах напевно чоловік був би оправданий.

6 В і д ш к о д о в а н є н е в и н н о з а с у д ж е н и х т а а р е ш т о в а н и х. Кілько то тисяч осіб буває що року заарештованих, кинених до вязниць,

кілько їх тримаєть ся в слідчій вязниці й засуджуєть ся без найменьшої вини! Хто-ж їм має нагородити шкоду їм принесену? Хто їм дасть сатисфакцію за ганьбу, яку перенесло їх імя і їх родини? Закон від 16. цьвітня 1892 говорить, що особам, несправедливо засудженим, мусить дати ся нагорода, котру вимірить міністер справедливости. Одначе в практиці, коли треба ужити сього закону, даєть ся невинно засудженому таку сьмішно незначну нагороду, яка не має найменьшого значіня. Крім того на сю жебрацьку запомогу мають право лишень ті, котрі ц і л к о м б е з д о к а з і в законним шляхом засуджені. Ті-ж, що тримають ся довший час лиш в слідчій вязниці і ті, котрі засуджені першою інстанцією, а другою увільнені, не мають права до відшкодованя. Кілько робітників тратить свій заробок завдяки тому, що були невинно арештовані і увязнені в слідчій вязниці! Коли-б кождий невинно засуджений мусїв дістати від держави повне відшкодоване, то се було б не тільки актом справедливости що до його особи, але се мало-б за наслідок те, що жандарми і поліція при арештованях заховували-б ся далеко обережнійше, як тепер; таким робом загальна безпечність горожан збільшила-б ся.

7. Ті-ж самі обставини, котрі примушують нас вимагати незалежности судів, примушують соціяль-демократію домагати ся розширеня і поліпшеня судів присяглих. Теперішні суди присяглих не уявляють з себе ідеалу. Присяглими можуть бути лише люде заможні, але і з заможних вибирають ся самі благонадійні, котрих рекомендує староста. Але і при теперішному свому складі суди присяглих уявляють з себе більшу запоруку справедливого судівництва, як суд судіїв по професії. Сї остатні, завдяки ремісничому виконуваню праці, перестають бачити дійсні відносини житя, вони механічно викладають тільки формули закона, не турбуючись про те, що часто таким робом мо-

жуть поповнити тяжкий злочин. На місце теперішних судів присяглих, які носять клясовий характер, соціяльна демократія домагає ся розширеня їх законної сили. Нарід лише тоді буде мати довіре до судів присяглих, коли на лавках присяглих будуть сидіти дійсні представники народу, вибрані загальним рівним правом голосованя.

8. Бажаючи, щоби всї горожани підлягали однаковим судам, соціяль-демократія домагає ся перш усього знесеня спеціяльних військових судів. Крім того вона бажає, щоб тим же судам підлягав і цїсар і члени цїсарської родини, котрі не підлягають звичайним судам. Коли на пр. приходить до спору за який небудь маєток межи членами цїсарської родини і яким небудь горожанином, то ся справа розбирає ся не в суді а у придвірного маршалка, котрий служить при дворі і є залежним від тих (себ-то від цїсарської родини), яких має судити; ясно, що безсторонним він бути не може.

9. З н е с е н є к а р и с м е р т и. Ся найважнїйша вимога, яку ставить соціяльна-демократія в области карного права. Наші карні закони, котрі мають вже коло 100 років, можуть бути справедливо названі варварськими законами. Вони були видані в час суворого абсолютизму: тепер вони устаріли, в них нема найменьшого розуміня господарських, полїтичних, культурних та моральних відносин сучасного часу. В сих законах ще доси мають значінє давно розбиті наукою устрашаючі карні теорії, які проголошують, що карою виконуєть ся на злочинцеви акт пімсти і тому то вона мусить бути найвисшою, найсуворійшою. Там панує дух клясовости і вузкого поліцїйного консерватизму, який проявляєть ся найбільше в постановах про маєтки, про охорону приватної власности, про державну зраду, про образу цїсаря і членів цїсарської родини, про образу церкви, релїґії і т. д. Соціяльна демократія тримаєть ся такого погляду, що метою карного права не може бути пімста злочинцям,

а лише оборона і поліпшенє суспільства Теперішні кари, вязниці досягають противного: вони — се найнебезпечнійша школа злочину і хто хоть раз попав до рук теперішної „справедливости“, може бути певним, що при помочи єї буде спускати ся все низше і низше.

Соціяльна демократія гадає, що не кождий, хто прийшов до конфлїкту з карним законом, уявляє з себе непоправимого шахрая від природи. Далеко більше як справжнїх злочинців між сими людьми є в повному змістї сього слова людей нещасних, котрі не попали би в вязницю, коли-б від молодих лїт не терпіли голоду, не мали занедбаного вихованя та поганих прикладів. Ситому богачеви дуже легко говорити про честь і з клясовою ненавистю засїдати в судї над жебраком, котрий від голоду та розпуки вкрав бохонець хлїба! З сими соціяльними причинами розпуки має рахувати ся карне право, до усуненя їх воно мусить направити всї свої стремлїня. В такому напрямі соціяльна демократія домагаеть ся зміни цїлого карного закону.

Що торкаеть ся варварської кари на смерть, то соціяльна демократія мусить домагати ся її знесеня вже тому, що ся кара цїлком не годить ся з теорією поліпшеня, яка може бути єдиною основою справедливого і людського карного закону. Сей доказ приводив вже один з найбільших противників кари на смерть, славний французький письменник В. Гюґо, який на конференції представників держав і державних інституцій в Женеві в 1862 р. звернув ся з слїдуючими палкими словами: „Чоловік, засуджений на смерть необхідно потрібує решту свого житя, аби міг углубити ся в себе, аби міг пожалїти про те, що зробив, щоб міг покаяти ся в своїй винї і так очистити ся помалу від тяжкої відповідальности, що мучить його душу. Він потребує для сього всю решту свого житя, а ви даєте йому де кілька мінут! По якому праві? Як ви відважуєтесь взяти на себе таку страшну

відвічальність за брутальне скорочене стадії покаяня? Ви убиваєте не тільки чоловіка, але й совість!"

Що торкаєть ся теорії застрашуваня, то статистика доказує, що в державах, де кара смерти знесена, скількість злочинів, що карали ся карою смерти, не побільшила ся, напр. скількість замордовань. Кара смерти знесена тепер в Портуґалії (р. 1867), Голяндії (1870), в більшости швайцарських кантонів (1878), в Італії (1890), Румунії і деяких американських державах. В Швайцарії вона була знесена з початку в 1874 р. в усіх кантонах, але під впливом консерватистів деякі кантони завели знов кару на смерть. Тепер збирають ся знести її у Франції. Треба пригадати, що і в Австрії кара на смерть вже була раз знесена за Йосифа II., але тільки на короткий час. — Навіть висші круги переконані в безцільности кари на смерть; доказом того може бути те, що все менша скількість засуджених на смерть, дійсно підлягає сїй карі: в деяких землях тільки 3 або 4%, остатнім кара на смерть заміняєть ся височайшою милостю на доживотну тюрму. Розумієть ся, ми тут абсолютно поминаємо Росію, яка уявляє виїмок з її військовими судами і сотнями засуджених на смерть.

Не дивлячись на сї доводи, є люди, котрі з отвертою брутальністю висказують ся за кару на смерть і котрі усю свою силу, увесь свій вплив уживають на те, аби се варварство лишило ся. Перш усього се ті, котрі захопивши в окремих державах власть в свої руки, не вміють удержати її инакше, як кровю та насильством. Треба особливо підчеркнути, що в більшости країн се — клерикали, котрі ізза особистих вигод раді покривати кождий злочин і підбурювати власть проти люду. Що з того, що заповідь божа каже: „Не убий!" Що з того, що Христос казав: „Не судїть і не будете суджені!, "„Простїть і вам простить ся!" Католицька церков похвалює смертні кари, а піп не

соромить ся, коли по припису закона має супроводити засудженого по остатній дорозї до шибеницї і каже ремісничо слова молитви: „Прости нам наші вини, як і ми відпускаємо нашим виновникам...“ Типовим продставником оборонців кари на смерть був заклятий ворог соціяль-демократичного робітництва, чоловік „зелїза і крови“, німецький канцлєр, Бісмарк. Він сказав 1. цьвітня 1870 р. в державній радї північно-німецької державної спілки велику промову, основану на мотиві: „Mors janua vitae“ — „смерть се ворота житя“. „Кара на смерть, казав Бісмарк, далеко не так погана, як кажуть її вороги. Хто, як я вірить в вічне житє, тому смерть відчиняє ворота до вічного блаженьства, а хто в се не вірить, тому смерть приносить спокій, сон і забутє“.

Тільки продумавши сей весь цинїзм доводів оборонців кари на смерть, можна зміритн культурну та моральну висоту соціяльної демократії, котра одна стараєть ся усїми силами, аби усунути сей грізний пережиток варварських часів.

IV.

Соціяльна демократія і релїґія.

Мала дитина, граючи з лялькою, кличе її певним іменем, качає її, усипляє, успокоює, аби не плакала. При своєму нерозвиненому розумі, в своїй дитячій фантазії вважає вона деревляну ляльку за живу річ, котра живе, почуває радість, печаль як і вона сама.

На такому же ступні, як діти в своєму дитячому віці, стоять цілі народи на порозї культури. Вони теж не можуть розумом з'ясувати явища, які вони бачуть круг себе і на поміч кличуть свою фантазію. Подібно до того, як дитина ляльку, вважає дикар на низшому ступні культури все, що є кругом нього, за живі сотворіня, подібні до нього. Дерево, в тїни котрого він сидить, потік, який пробігає біля його ніг, сонце, зірки, місяць — все те вважає він за живі сотворіня, які подібно йому відповідають за свої діла. Тому, що він знає з практики, що багато сих явищ може більше зробити, як він може досягнути своєю людською силою, тому він уважає їх за сотворіня висші від нього. Знаючи, що вони можуть йому або допомогати, або шкодити, що сонце своїми ясними проміями не допускає дощу, але занадто велика спека нищить той край, в якому він живе — він почуває себе залежним від сил природи. Судячи їх повагу по своїй, він гадає, що просьбами і подарунками, можна придбати їх ласку, а поганим поведенем викликати

їх гнів та пімсту, — тому то він боїть ся їх, молить ся до них, приносить їм жертви. Так виникає у людий перший, найнизший ступень релїґійних уяв, ступень, на котрому дикий чоловік уважає все круг себе живими сотворінями; а вважаючи себе від них залежним, він уважає їх за сотворіня висші від себе, за богів. На сьому ступнї є для чоловіка богом усе без ріжниці: дерево, небо, річка, сонце, місяць, зірки. Чоловік має багато богів, тому то називаємо сю релїґію многобожеством (полїтеїзмом); коли він вважає тїлесні, матеріяльні річи природи за богів, то сей рід полїтеїзма для відріжненя від полїтеїзма духового, називаємо фетішизмом. Фетішизм — се такий рід релїґії, через котрий перейшли усї народи. Так звані культурні тепер народи пережили його ще у колиски своєї культури, варварські народи (Мурини в Африцї) жиють з ним і доси. Вже на тому ступнї культури можемо переконати ся про справедливість слів римського поета Люкреція: „Primus in orbe timor fecit deos“ — „перший страх сотворив на сьвітї богів“ (а саме страх і несьвідомість.)

Висшим родом релїґій є релїґія духова. На сьому ступнї чоловік не вірить в те, що сама матерія річей природи уявляє з себе богів, але гадає, що вона є приютом, в якому схований бог, якого уявляє він собі яко духове сотворіне.

Яким же робом взяла ся у чоловіка уява про душу, про дух? Нам неважко зрозуміти ідею душі, яку мали некультурні народи, яка була основою їх релїґії. Для сього треба вдумати ся в їх становище. Вони не знали анї самих початків науки і намагали ся зрозуміти зміст житя з того, що бачили навкруги. Велике питанє ставало перед ними: що таке житє? Чоловік, котрий декілька годин тому ходив, говорив, погружаєть ся в недвижний глубокий сон, щоби пробудити ся з обновленою силою та сьвіжістю. При других обставинах житє цїлком зупиняєть ся, напр. коли чоловік вмлївав,

серце переставало бити ся, дихане зупиняло ся, тіло лежало бліде наче смерть і не можна його було привести відразу до себе. Таке становище могло трівати цілі хвилини або години, навіть дні, але після сього чоловік знов оживав. Дикі народи гадали, що такий чоловік умирав на хвилину, потім душа його знов вертала ся. Їм дуже важко було, розпізнавати справжню смерть від завмираня; вони завше балакали з трупом, пробуючи його збудити, нагодувати і тільки тоді, коли він починав розкладати ся так, що треба було його винести з хати, вони переконували ся, що чоловік дійсно вмер, що житє вже не вернеть ся. Що-ж се таке уходить і знов вертаєть ся підчас сну, завмираня і смерти? Міркуючому дикареви здавало ся, що на се питане можна відповісти при помочи своїх власних почувань. Коли спавший прокидав ся, він вірив, що справдї він як би кудись ходив, або що другі люде приходили до нього. А коли з досьвіду відомо, що тїла людей не ходять на такі прогульки, то натуральний висновок з сього: живе „я“ або душа кождого чоловіка є його привидом, його двійником, який може виходити з тїла, бачити сни і самого себе в них. Буває, що люде і без сну, в білий день бачуть сї людські привиди в так званих галюцінаціях. Далї вони починають вірити, що душа не вмирає разом з тїлом, але живе далї після того, як опустила тїло, бо не дивлячись на те, що чоловік помер і похований, його двійник, його привид являєть ся його близьким в снах. Те, що люди мають таких духовних двійників, доказували фільозофови дикареви тисячі річий: він бачив їх відразу в чистій водї, їх тїнь, що йде за ними і се все ще більше укріпляло його в його вірі. В декількох словах маємо тут варварську теорію про душу, в якій понятя житя, дух, дихане, тїнь, відбиток, сон, змішують ся і обопільно висьвітлюють ся якимсь неясним способом, котрим задовольняєть ся лише необразований розум.

(Тайльор: „Вступ до науки про чоловіка та цівілїзацію“.)

Доказом того, що розвій релїґійних віровань йшов сим шляхом, є те, що з духовою релїґією як і з фетішизмом зустрічаємо ся у всїх народів, у цивілїзованих де-кільки тисяч років тому, а у дикарів ще й нинї.

Таким робом народи переходять від многобожества фетішистичного до многобожества духового. Як тільки вони дійдуть до сього, починають вони ділити в своїй фантазії сьвіт своїх духів — на низших і висших, над котрими ставляють найвисше сотворінє — єдиного бога, подібно до того, як в свому людському суспільстві починають узнавати людей висших і їм підвладних і найвисшу особу, короля. З полїтеїзму (з початку у жидів, потім у християн, нарешті у магометан) виникає однобожество — монотеїзм.

Як видко, релїґія повстає у народів цїлком природно і тому необхідна при даних господарських та культурних обставинах. Соціяльна демократія яко партія, програма котрої є висловленєм законів історії, знає се добре. Вона знає, що релїґія не знищить ся в серцях людей при помочи декретів, при помочи проголошеня якого небудь закона, доки люди самі не дозріють духово, доки не будуть мати чисто розумового, раціонального вихованя. Підчас французької революції скинено торжественно релїґійного бога з трону, а на його місце поставлено богиню Розуму. А все таки через 100 лїт пізнїйше католїцизм у Франції був сильнїйшим, як де небудь.

„Релїґія — се не що иньше, як фантастичний відбиток в головах людий тої внїшної сили, яка управляє їх щоденним житєм, — відбиток, в якому земні сили набувають форм надземних“. Сього погляду Енгельса притримуєть ся і тепер соціяльна демократія, котра яко полїтична партія **не є партією протирелїґійною**, не вимагає, аби держава

виступала проти релігійних почувань, або обмежувала їх свободу. Навпаки, соціяльна демократія, що торкаєть ся релігії, є партією найбільш терпимою, вона поважає кожде серйозне переконане, в тому числї і переконаня релігійні. Вона знає, що безпосередною протирелігійною агітацією вона відтягне від релігійних поглядів лишень одиниці, але не масу. Та і у тих, котрі під вплпвом агітації відвернули ся від релігії, перше як їх розумове образоване було на стільки глубоким, щоб вони ясно могли розуміти явища природного та суспільного житя, у таких людей атеїзм буде тільки догмою, вірою, як була віра релігійна. Тільки з поступом науки та розширюванем наукових вислїдків між широкими верствами народу релігійні ілюзії будуть губити усе більше своїх прихильників. Розширюване сьвітла наукового пізнаня серед широких верств суспільства залежить від їх господарської та полїтичної волї. Тепер агітація вільних мислителїв за виступленем з церкви має свої межі, побіда над релігійними ілюзіями настане з усуспільненем засобів виробу.

Релігійний відблеск дійсного житя може зникнути тільки тоді, коли відносини практичного, продукційного, щоденного житя стануть кождому ясними тим, що розумно будуть урегульовані відносини людей межи собою та межи природою.

Коли соціяльна демократія яко полїтична партія не виступає проти релігії взагалї, то само собою розумієть ся, що вона не виступає також проти християнської релігії. Правда, маємо тут на думці справжне християньство а не ту сфальшовану науку, котру проповідують ті, що зробили собі нинї з Христової науки корисний дохід. Для справжнього християньства соціяльна демократія мусить мати і має найбільшу пошану. Засади Христа мають так багато спільного з засадами соціялїзму і хоч йдуть другим шляхом, мають одну ціль з соціялїзмом: рівність, братерство та справедливість для усіх.

Христіяньство, як усяка друга релїґія появилось цїлком природним шляхом, і коли ми схочемо вислїдити його духа і його цїль, мусимо знати условини, при яких воно появилось та розширювало ся.

Більш як 19 соток лїт тому Христос ходив по галилейських нивах і проповідував убогому ізраїльському людови слова втїхи; цїлий відомий тодї полїтичний сьвіт був під властю великої римської держави. Римляни були племенем, що осїло коло 7 столїтя в середній Італії, там, де стоїть тепер місто Рим. Ступнево розширили ся вони по цїлій Італії. З початку був се працьовитий і талановитий нарід дрібних рільників. Земля була розділена межи ними рівно і не було серед них особливо богатих, великих рільників, кождий римський горожанин був властителем рільничого маєтку середної великости, на котрому працював і який цїлком вистарчав для виживленя його. Цїлком природно, що нарід з такими нормальними соціяльними відносинами, не схотів терпіти над собою власти королів, які управляли ним перше. Вже семого свого короля, Тарквінія Римляни вигнали силою і оголосили свою державу вільною, демократичною републїкою.

Але сї відносини в римській републїцї тревали недовго. Молода і внутрішно сильна републїка подала ся на шлях загранічних війн і се стало ся її загибелю. Полки римського війска побідно переходили чужі землї, здобували одну провінцію за другою, але сї успіхи були тяжким ударом для внутрішних відносин держави. Римські селяни, основа держави, мусїли йти на війну, поля їх лежали необробленими й пустошили ся. Крім того підвисшували ся податки на військові цїли. Середні верстви селян убожіли все більше. В здобутих провінціях у побідженних горожан забирала ся їх земля, здобували ся величезні маєтки. Але з сього нїчого не дістало ся убогим людям: всю здобуту землю та богацтва дїлили межи собою висші вій-

ськові офіцири та урядники. Таким робом витворила ся сильна, богата каста урядничої та військової шляхти (оптіматн), котра закупила нарешті підчас ліцітації і маєтки ожебрачених рільників, з яких зробили ся цілком нічого не маючі пролетарі. На величезних маєтках, лятіфундіях оптіматів працювали тисячі рабів, набраних підчас війни, яких мали за робочу скотину, яку продавали на торзї а пани могли їх мучити й вбивати. Де-які годували ними рибу в своїх рибниках, уважаючи надзвичайно смачною рибу, що годуєть ся людським мясом.

Почнаючи від першої пунської війни (коло 250 року перед Рождеством Хр.) з страшенною скоростю множили ся богацтва та роскіш в руках невеликої касти богачів; рівночасно з сим в Римі та других місцях збирали ся чорні маси політично справдї вільного, посідаючого виборче право, але неосьвіченого, голодуючого, продажного пролетаріяту. За хлїб і видовища „продавали" себе сї здеморалїзовані верстви. Безлад в державі постійно ріс, доки нарешті змінені соціяльні відносини не потягли за собою зміни політичного устрою, власне трийцять літ до Різдва Христа знесено державним переворотом републїку і проголошено цїсарство.

Ми зможемо собі уявити ясно відносини того часу в Італії, де з війн пунських розвинув ся певний рід капіталїзму, коли пригадаємо, що вже в роцї 133 до Р. Хр. народні трібуни, брати Ґракхи були змушені подати на законодавчому зібраню аґрарно-соціялїстичний проєкт, по якому ніхто не може мати більше землї як 500 морґів і найбільше по 250 морґів для двох синів. Держава мусїла забрати землю у тих, хто має більше сеї норми і роздїлити її, та наняти за невелику цїну убогим горожанам. Вні́шним поводом для сього проєкту був бунт рабів на Сицилії під проводом Сирана Еуна. В той же час помер в Малій Азії богатий король пергамський Атальос, котрий відказав свій маєток римській державі. Ґракхи пропонували,

щоби його маєток був розданий новим селянам, які-б могли на сїй землї оселити ся. Правда, оба Ґракхи заплатили за свою радикальність своїм житєм, вони були вбиті оптіматами. Через 50 років після сього (в 73 р. до Р. Хр.) вибухло в Італії повстанє 120 тисяч рабів, на чолї котрого стояв Спартак. Тільки з величезними усиллями удало ся Римлянам здавити се повстанє. Пімста їх, правда, була страшною. Вся дорога від Риму аж до Таренту на південному кінци Італії була по обох боках установлена хрестами, на яких тисячі учасників повстаня заплатили житєм за свою зухвалість.

В той час в Римі борзим кроком зникала віра в старих богів. Римські дукарі вже давно були проникнуті фільозофічним скептицизмом і не вірили в нїщо. Що до простого народу, котрий найдовше лишив ся при старих традиціях, то він підчас війн пройшов багато країн, пізнав релїґії цїлого ряду народів, безкарно по командї нищив сьвятинї богів. Тому нема нїчого дивного, що се мало вплив на хід його власних думок. Віра в старих поганських богів зникла з серця, але необразованість та розпука потребували віри. І нова релїґія, якій таким робом місце було приготоване, прийшла.

Коли римський нарід, володіючий полїтичними правами в Італії був гнїчений та доводив ся до розпуки тими, що захопили власть, то о скілько гірше було становиско в здобутих провінціях серед підвладних, чи як казали Римляни, серед варварських народів. Тут рука побідителя давила нарід величезним тягарем. Одним з таких підвладних народів був ізраїльський нарід. Сей нарід мав за собою славну минувшість, уважав себе в свому самопочутю за „богом вибраний нарід“ і сей то нарід підпав тепер під гнїт римського насиля. У кожного народу, у котрого обрабовано самостійність, свободу, якого гноблять, від часу до часу з'являють ся мужі, фільозофи, поети, які голосять поневоленому народови слова втїхи, подають йому надію

на красшу будуччину. Такими були у жидів пророки, провідники месіянської ідеї, віри в прихід спасителя. Жиди уявляли собі Месію великим мужем, який розібє Римлян і увільнить їх від політичного римського ярма; вони вірили, що він буде потомком королівської династії Давида, що прийде як військовий полководець в надзвичайному блеску та силї. Коли-ж перед ним станув син бідного назаретського столяра, офіціяльні учителї жидівської релїґійної мудрости, законники та фарисеї, як каже біблїя, „не пізнали його“.

В такій атмосфері виростав Христос. Простий син бідної назаретської родини відчував від молодих літ біду, горе й поневоленє свого народу. Проникливий дух його, богата фантазія, горяча любов до своїх ближнїх, розвинене почуте справедливости спонукали його стати на службу свому народови, щоби спричинити ся до його визволеня з рабства. Але на насильну побіду над римським правительством не міг сподївати ся бідний, одиноко стоячий химерник. Коли він ходив по тихих берегах Йордану, виросла в його снах система високих засад: коли з крови та меча не може родити ся свобода народу, вона мусить родити ся з людських сердець; поученєм треба зробити людей прихильниками соціяльної справедливости, рівности та братерства. Наука Христа була реакцією і протестом проти несправедливих тодїшних соціяльних відносин. Наука Христа є перш усього *наукою соціяльною*. Релїґійного покривала уживав Христос тільки тому, щоби зробити свої засади більше доступними та зрозумілими для простого народу. Коли-б Христос проголошував тільки релїґійні доґми, він не помер би був на хрестї, бо Римляни були дуже терпимими що до релїґії підвладних їм народів, стараючись тільки о порядне заплаченє податків. Коли Христос стояв перед судією Понтієм Пилатом, книжники та фарисеї жалували ся на нього: „Він бунтує та підбурює нарід!

Він каже, що не треба платити податків цїсареви, тому заслугує на смерть!“ Таким робом Христос був суджений і покараний яко соціяльний революціонер.

Вистарчить привести з біблії де-які уривки з Христової науки, аби не було нї одного сумнїву що до соціяльного характеру його науки. „Всї люде — сини одного батька і тому всї люде — братя“. „Не збирайте богацтв на землї, котре злодїй може вкрасти. Там де ваше богацтво, там і ваше серце. Не можна разом служити двом панам, не можна разом служити богови і мамонї“ (Матей VI. 19—24). „Горе вам, богаті, бо ви вже маєте утїху свою. Горе вам ситим, бо спрага у вас буде. Горе вам, що нинї сьмієте ся, бо плакати будете“ (Лука VI. 23 24). Незабутнї дві притчі: про чоловіка, котрий хоче розширювати свої стодоли. аби в роскошах жити (Лука XII. 16) і про богача, котрий жив роскішно та про бідного Лазаря, котрий збирав недоїдки, що викидувано псам зі стола богача (Лука XVI. 19). Сї слова про богатих були полумєм повстаня в серцю бідних рибаків та селян. В такому-ж змислї каже Христос богатому молодцеви: „коли хочеш бути совершеним, іди, роздай усе, що маєш бідним“. (Мат XIX.. 21). „Амінь, амінь кажу вам, скоріще верблюд пройде через ухо голки, як богач дістане ся до царства небесного“. (Матей XIX. 23 і 24).

Що наука Христа мала цїлком соціяльний зміст, бачимо з того, що його так розуміли перші християни, які чули його слова з його власних уст. Вони жили відповідно засадам братерства, рівности та справедливости. Весь маєток був спільною власністю. Коли-ж і церков виродила ся, замирившись з сьвітською римською властю, яка так жорстоко переслїдувала перших християн (мучеників) і запродала себе на службу державі, ще й тодї соціяльні ідеї комунїзму утримували ся в вірі

в тисячлітну будучу земну державу спокою та блаженьства (chiliasmus).

Кождий читач біблії з першого погляду признає, що перше християньство було чимсь цілком другим, як то, за що видають науки Христа тепер папа, кардинали, архієпископи, епископи, пралати, канонїки, парохи та другі представники офіціяльної церкви. Він признає, що воно було соціяльною наукою рівности та справедливости. В сьому змістї соціяльна демократія незмірно близша Христови, як усї церкви, бо вона здійснює иншими шляхами, пристосованими до сучасної доби „той-же ідеал, про котрий мрів Христос в долині Йордану і який проповідував тисячам бідного ізраїльського народу на берегах гетсіманського озера.

Таким робом соціяльна демократія не є партією анї протирелїґійною, анї протихристіянською. Її програма висловлює слїдуючі вимоги: проголошене релїґії приватною річею і відділене церкви від держави. Проголошене церковних та релїґійних товариств приватними спілками, що виконують свої справи самостійно.

Вимоґа відділеня церкви від держави є справедливою вимогою і відповідає цілком духови справжнього християньства. Вона значить те, що держава має бути цілком незалежною від церкви, а церков незалежною від держави. Таке становище було-б вигідним як для держави так і для релїґії. Державі нема що робити з релїґією. Завданєм її є старати ся про земне житє, про земний добробут своїх підданих. Держава мусить однаково турбувати ся про католиків, евангеликів, жидів, про безконфесійних людей, — словом, вона мусить бути міжрелїґійною. Державні, народні гроші є зібрані з грошей у с ї х горожан, тому держава не має права підпирати з них підприємства поодинокої релїґії, на пр. з народних грошей доповнювати плату католицьким попам, ставити церкви і т. д. Держава цілком виповнить свою повинність перед релї-

ґіями, коли дасть усім релїґіям повну свободу. Хай ті, що не можуть жити без релїґійних обрядів, мають право вільно злучити ся в спілки, в релїґійні громади, метою яких буде пильнувати релїґійних обрядів. Коли-ж яка небудь з таких релїґійних громад схоче мати церков та попа, хай йому заплатить з грошей своїх власних добровільних членів, подібно до того, як кождий чоловік платить свому кравцеви, пекареви; хай не вимагає, щоби держава платила за се з грошей усїх горожан, котрі може мають цїлком противні переконаня.

Для церкви таке становище було-б теж вигідним. Правда, вона не могла би тодї, як тепер, вимагати від держави, аби та платила її попам і аби підвисшила їм платню. Вона не могла-б вимагати тодї, аби держава боронила її при помочи крутих параґрафів карного закону про образу релїґії або церкви. Але хиба се все потрібно для церкви? Хиба не могла би істнувати Христова релїґія, релїґія бідности й любови без запомоги державними грішми та законами, без примусу людей до неї при помочи кар, жандармів, судів та вязниць? Хиба, коли Христос заклав церков, то була вона сполучена з державною силою? Навпаки, доки христіяньство було дїйсно христіяньством, доки Христова наука братерства, любови та рівности не була сфальшованою, доти христіян переслїдувала держава. Вони як злочинцї мусїли ховати ся в підземних катакомбах; їх обливали смолою, запалювали, кидали наче добич дикиm зьвірям. Якими щасливими вважали би себе перші христіяне, коли-б релїґію було признано приватною річею! Той час, коли церков була переслїдувана державою й носила терновий мученицький вінок, був найславнїйшим часом христіяньства. Мир з державою, спілку з нею церков могла зробити тільки тодї, коли зрадила свойого власного основателя, Ісуса Христа. Держава не дала церкві задармо своїх грошей, оборони, своїх жандармів, судів та вязниць. За се церков

мусить понизити ся до її службп, до оборонця інтересів тої кляси, котра захопила в державі власть. Замість того, щоб пробуджувати в народі бажаня справедливвсти, рівности та братерства, як робив Христос, церков мусить брехати, що сучасний суспільний лад є едино можливий і заведений на віки незмінною волею божею; вона мусить виховувати нарід в сліпій повазі перед авторітетами і таким робом підтримувати його підданьство.

На що те все церкві? Поліційної охорони вона не потрібує, коли вірить словам Христа, що ворота адові не переможуть її. Державних грошей їй не потрібно, коли вірить тому, хто благословив бідність, проклинав богацтво і сам не мав куди покласти своєї голови. Крім того тепер церков має так багато власного маєтку, що могла-б цілком вільно відмовити ся від державної запомоги. Коли-б церков відділилась від держави, коли-б вона стала на власні ноги, вона не мусіла-б виконувати низьку службу для держави, не мусіла-б противно духови справжнього християньства за кожду ціну хвалити сучасний несправедливий лад, не мусіла-б благословити підчас війни різню і т. д. На скільки близше могла би церков приближити ся таким робом до серця народу? Але сього власне не хотять ті, що володіють тепер церквою. Архіепископам, епископам, канонїкам, пралатам, парохам нема тепер діла анї до Христа, анї до християньскої віри. Черева їх, кишенї їх, бажаня власти, роскошів — отсе єдині їх провідники; держава задовольнює сї їх вимоги і за се вони зраджують нарід, релїґію, Христа. Сї люде давно вже не уявляють з себе представників релїґії, вони є войовничими провідниками к л є р и к а л ї з м у, метою якого є ужити релїґію для безчесних цілей. Соціяль-демократія, яка з повагою відносить ся до кождого справжнього релїґійного переконаня, веде з клєрикалїзмом непримириму боротьбу на житє та смерть.

V.

Соціяльна демократія і школа.

В добі, коли велика хвиля демократії та поступу проходить Европою, коли Росія зтрясає з себе кайдани самодержавія, коли Франція закінчує велику історичну справу відділеня церкви від держави, коли в Анґлії парлямент модернізує шкільне законодавство, і навіть типова католицька держава, Еспанія зачинає противити ся клерикальному ярмови, — у нас клерикальна реакція відважно підводить голову. Наша народна школа далеко не є тим, чим вона мала-б бути себто проповідницею чистої правди без всяких пересудків. Тепер вже клясова держава зробила собі зі школи засіб клясового гнобленя, клерикалізм тепер задушує в школі правду. Учитель мусить брехати дітям проти свого власного переконаня, мусить замовчувати в природничих науках найпростійші закони природи або фальшувати з огляду на релиґійні байки. Викладаючи історію він мусить давати дітям замість викладу про великі рухи народних мас оповіданя про війни та вихвалюваня правителів. Сучасний учитель не може прищіплювати дітям почутя справедливости, свободи, рівности; він мусить пробуджувати в них духа рабської покірности, пошанованя перед фальшивими авторітетами, дух лицеміря. Що родичі дитини уважають своїм найсьвятійшим переконанєм, учитель в школі мусить (хоча і проти своєї волї) вчити дитину, щоби уважала се

за злочин. Таким робом школа клясової держави хоче підбурити дітей проти родичів, підняти їх проти їх власної кляси, виховати з них зрадників власних батьків та матерів, братів та сестер. Сучасна школа не приготовлює бідних дітей до житя, вона приготовлює їх тільки до касарняної тресури та капіталїстичного гноблення.

Соціяльна демократія яко партія заложена на науковому ґрунтї є зацікавлена в тому, щоб справжня наука постійно поступала наперед і розширювала ся серед найширших верств. Жадна жертва не буде тяжкою там, де ходить про те, щоб охоронити школу від погіршення. Соціяльна демократія відважить ся ужити усього, аби тільки привести школу до найбільшого розцьвіту. Завданєм соціяль-демократії є не тільки зломити вплив клєрикалїзму в школї, але й зробити із школи дійсно модерну інституцію, яка відповідала-б усім вимогам наукових та виховавчих засад сучасної доби і була-б відчиненою для всього народу без ріжниці.

* * *

Увільненє школи з клєрикального ярма, здобутє від держави вільної школи подібно до здобутя полїтичної демократії, було історичним завданєм буржуазії. Буржуазія яко кляса невідмінно потрібує промислу, з якого вона гарбає своє богацтво, з яким здобуває і тратить свою силу. Але поступ промислу предпокладає поступ інтелїґенції, осьвіти робітничих мас, занятих в промислї. Власний зиск мусїв би змушувати буржуазію до боротьби за свободу школи.

Коли буржуазія була ще революційною клясою, коли треба було ще з крайним напруженєм сил здобувати свої права проти шляхти та февдальної держави, тодї одною з перших вимог буржуазії була свобода школи. В 1848 р. полила ся вперше в Австрії на барикадах кров за свободу школи. По невдачі революції 1848 р. побідний

абсолютизм знов забрав школу під клерикальне ярмо. В початку 60-тих років, коли підломлене поразами італійської війни австрійське самодержаве впало, буржуазія знов кинула ся до страшенної боротьби за вільнодумне шкільне законодавство, не дивлячись на фанатичний відпір церкви. Вона мусїла вправдї перемогати тяжкі перешкоди, боротьба її за вільну школу трівала ще майже пів десятиліття, але скінчилась повним успіхом. В 1869 р. було ухвалено державний шкільний закон. Се був справдї добрий, поступовий закон, він увільнив школу від клерикального ярма і міг би стати підставою дійсно модерного уреґульованя шкільних відносин, коли-б розвивав ся в напрямі своїх власних засад а не в противному напрямі.

* * *

Яким же робом стало ся те, що добрий державний шкільний закон з 1869 р. так скоро став иньшим? Сей закон має вартість ще й тепер, але сучасна наша школа не уявляє з себе навіть тїни школи з початку сїмдесятих років. Римські сутани, які з великими трудностями були випхані з неї, тепер знов в нїй розпаношили ся і влїзливість їх зростає все більше та більше.

Як же се стало ся?

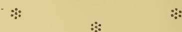
Причиною того була зрада австрійської буржуазії школї і власним своїм засадам. С и м і в Австрії повторила ся історія поступованя буржуазії усїх иньших країв. Буржуазія цїлого сьвіта занадто є боязлива, аби виконати своє історичне завданє. Тільки на початку свого полїтичного шляху, вона стоїть ворожо проти аристократії, клерикалїзму, самодержавя. Тільки тодї вона є представителькою ідей вільнодумства, демократії. Нема тодї більшого ворога церкви від неї. Вона сьміється ся над „християнськими байками“ підчас французької революції, присягає євангелію науки, зсаджує бога з трону; в Нїмеччинї вона заміняє біблїю матеріялїстичними

творами Гольбаха та Гельвеція, у Чехів веде велику боротьбу за свободу віри. З розвитком умов, з розширенем продукції почпнає рости її розвивати ся нова кляса, пролетаріят. Зараз же починаєть ся тоді цілковитий переворот в буржуазних головах. Буржуазія інстинктовно почуває народжене ворога, який є призваним, знести колись її власть. Вона замирюєть ся з дотеперішними своїми ворогами і в обіймах шляхти, церкви й держави вона шукає оборони перед пролетаріятом. Чим острійшою стає клясова боротьба, тим більше покладаєть ся володіюча кляса на церкву. Чим сильнійший робітничий рух, тим побожнійшою стає буржуазія. Страх приводить буржуазію від Вольтера знов до церкви, страх вчить її, подібно як і дикаря, вірити в богів та молити ся; правда, се страх не перед природними явищами, а перед суспільними силами, які вже киплять з усіх боків і приготовують нову будуччину. Не є випадковим, що закон, яким клерикали найбільше підрили шкільний закон 1869 р., шкільна новеля з р. 1883 була видана майже рівночасно з приготованем виїмкового стану, проголошеного в січни 1884 р. над Віднем, за чим пішло кількалітне переслїдуванє соціяльної демократії по цілій Австрії. Шкільна новеля, котра цілком зрушила засади міжрелігійної школи, яка казала на пр., що завідуючий школою мусить належати до тої віри, якої притримуєть ся більшість учеників, виросла з однакової причини як і переслїдуваня соціяльної демократії: зі страху буржуазії перед зростаючою силою робітників.*)

Поступ робітництва іде все далї і ми мусимо бути приготовані до того, що в шкільному питаню

*) „Коли буржуазія лишає робітникам тілько як раз стільки, кільки їм потрібно для житя, нема чого дивувати ся, що вона дає їм тільки осьвіти, кільки їй потрібно, а се не дуже багато. Інакше й бути не може, бо буржуазія може мало сподївати ся для себе від просьвіти робітників, за те вона мусить від неї багато бояти ся". (Енґельс: Становище робітн. кляси в Анґлії.)

на буржуазію усе менше можна буде покласти ся. Вже тепер заховують ся буржуї цілком байдуже до школи. Вони цілком спокійно зносять вплив клерикалів в шкільних радах. Нині має вільна школа тільки одного справжнього і сильного оборонця — соціяльну демократію.

Метою соціяльно-демократичних змагань на полї народньої осьвіти є свобода школи, загальне, рівне право на осьвіту для усіх членів суспільства. Тепер тільки мала меншість горожан може ходити до середньої та висшої школи. До школи допускають ся не талановитїйші з дітей, а діти, котрих родичі мають маєток. Найбільша частина народу дістає цілком невистарчаючу осьвіту в народних школах; пізнїйше бідняки не можуть усвоїти собі потрібних відомостей, бо вони на стільки перетяжені важкою працею, що не мають і хвильки вільного часу. Соціяль-демократія домагаєть ся далї усуненя протилежности межи фізичною та духовою працею. Духова праця уважаєть ся тепер чимсь висшим, фізична чимсь низшим. Соціялїзм хоче вибороти можливість участи в духовій працї для всїх, він хоче вибороти повагу до фізичної працї, яка належить ся їй як і духовій. Кождий чоловік мусить мати спромогу займати ся як фізичною так і духовою працею. Се, розумієть ся, буде можливим лише в соціялїстичному суспільстві, де завдяки розумному розділови працї скорочено буде для кождого робочий час до найменшої міри і де кождий буде мати тому час до присьвяченя духовій працї. „Доки дїйсно працююче горожаньство“, каже Енґельс в своїй книзї проти Дюрінґа, „занято своєю працею на стільки, що йому не лишаєть ся часу для занятя загальними справами суспільства, суспільними, правними (штука, наука і т. д.), доти мусить бути завше спеціяльна кляса, що не маючи фізичної працї, займалась би сими справами. Тільки

осягнений великою продукцією величезний зріст продукційних сил дозволяє розділити працю межи усіма членами суспільства без ріжниці і обмежити тим час праці для кождого так, щоб всї мали досить вільного часу, аби — теоретично її практично — взяти участь в усіх справах суспільства. Тільки тепер кожда володіюча її використовуюча кляса стає заївою, навіть стає перешкодою суспільного розвитку і може бути без шкоди усунена, навіть коли-б мала більшу власть в руках. Нинї продукційні сили набрали такої сили, що чим далї стають до все більшого конфлїкту з пануючими продукційними відносинами. Тепер продуктивність працї так страшенно розвинена, що ще тільки усуспільнене продукції може усунути теперішне марноване продукційних сил з одного боку і величезну бідність з другого боку. Усуспільнене засобів продукції є запорукою невпинною, все поступаючого розвитку продукційних сил і безконечного збільшеня самої продукції. У перве можна буде при помочи усуспільненої продукції забезпечити усім членам суспільства їх істноване, котре буде не тільки матеріяльно-забезпеченим і день за днем богатшим, але яке їм буде заручувати цїлком вільний розвиток усїх їх фізичних і духовних спосібностей.

Для найблизшого часу соціяльна демократія виставляє ряд вимог, якими має приготовувати ся ся мета народньої осьвіти.

По постанові з'їзду чесько-словянської соціяльної демократії в чеських Будейовіцах вимоги сї ухвалені в слїдуючих резолюціях.

З'їзд бажає:

A) Щоби кождому забезпечена була осьвіта відповідно його спосібностям.

1. Засновуване і удержане державою потрібних дїточих садів, шкіл народних та висших.

2. Заборона працї дїтей.

3. Безплатної осьвіти та шкільних засобів в усїх виховавчих та шкільних інстітуціях.

4. Цїлком безплатне удержане бідних учеників в народній школї і усїх бідних спосібних вихованцїв в усїх школах.

5. Цїлковите віддїлене школи від церкви.

6. Своїм шкільництвом має завідувати кожда народність автономно. Тому, що народи ще не добили ся тої автономії а краєве законодавство загрожує шкільництву небезпекою реакції, приналежить рішене основних засад в шкільництві державному парляментови, зібраному на підставі загального, рівного і прямого виборчого права.

7. Найвищою інстанцією має бути до переведеня народної автономії державна шкільна рада, в якій би були заступлені учителї і лїкарі, вибрані своїми товаришами по професії, більшість-же її має бути вибрана горожанами зі свого круга загальним, рівним, прямим і тайним виборчим правом; таким самим робом мають складати ся шкільні ради, краєві, повітові та місцеві.

8. Скількість учеників в кождій клясї не має бути більша від 30.

9. Знесене одноклясових і двоклясових шкіл. Засноване шкіл мійского типу і по сїльським громадам таким робом, щоб кождий ученик міг до них ходити.

10. Докладна осьвіта учителїв.

Б) Щоби державою було забезпечено потрібне minimum осьвіти:

11. Девятилїтне обовязкове ходжене до школи (до 15 років), наука потрібних сьвітських предметів, включаючи і науку про моральність, основи права, взагалї про державно-горожаньскі права і обовязки, конституції та про законодавство, основи народнього господарства і фінансову науку. Науку пристосовуєть ся до практичного житя і стараєть ся виробити у ученика власні погляди. При народних школах мають бути заведені майстернї учебні, в яких би вчили початкам ремесел.

В) Для забезпеченя незалежности школи її учителїв від кляс, конфесії та партій з'їзд бажає:

12. Рівномірної і доброї платнї учителям від держави; громади і краї мають право жертвувати запомоги свому шкільництву.

13. Учительство має підлягати дісціплїнарному кермованю сенату, який складаєть ся з учителїв, вибраних своїми товаришами по фаху.

14. Інспекторів її директорів вибирають учителї з поміж себе.

15. Аванси учителїв по лїтам служби.

16. Кваліфікація має бути публичною.

17. Метода науки має бути цїлком вільною.

До де-яких з сих бажань треба додати докладнїйше осьвітлене. Перш усього що торкаєть ся віддїленя школи від церкви. Коли соціяльна демократія вимагає цїлковитого віддїленя школи від церкви, то се не значить, що вона хоче насилувати

родичів, які ще мають релїґiйні переконаня і хотять дати дїтям релїґiйне вихованє. Сього їм не заборонить нїколи жаден соціяльний демократ, що узнає релїґiю річею приватною. Ходить лишень о те, щоб релїґiї не вчили в школах і щоби вона не забирала в свої руки всю науку. До школи належать справи розуму, справи релїґiї належать до церкви! Кожда церква, коли хоче виховувати дїтей тих, котрі її віддають їх добровільно на вихованє, має досить засобів, аби виховувати їх поза школою. Ми не хочемо, щоби школа була релїґiйною, християнською або жидівською, або магометанською, бо аритметика, природничі науки, фізика, штука, фільозофія не є анї християнськими, анї магометанськими, анї жидівськими. Ми хочемо безконфесійної школи, в якій вчили би лише таких річей, що не противлять ся розумови і дійсности. Крім того бажаємо, щоб клерикали нїчого не рішали в справах школи, щоб були витиснені заступники попи з місцевих та всяких иньших шкільних рад, а на їх місце до сих зарядів були вибрані загальним рівним голосованєм заступники учительства й горожаньства.

Тому, що народна школа є нинї єдиним жерелом осьвіти для найширших верств людей, тому вимагаємо, аби держава присьвятила її найбільше уваги. Видатки на школи поносять і без того зруйновані громади, плата учителїв лежить на шиї країв, господарство яких завше кінчить ся дефіцитом. Держава, яка тільки мілїонів викидає на військо, не має грошей на школи. Вона переносить те, що ученики містять ся в цїлком невідповідних помешканях, що кляси переповнені, що народні школи не мають потрібних шкільних приборів. Її байдуже, що учителям платить ся жебрацька платня. Клясовій державі зовсїм не залежить на тім, аби поправити долю дїтий робітничих. Се мусить зробити доперва робітнича партія — соціяль-демократія.

Вимога безплатної науки і цїлком безплатного удержаня бідних учеників в школї (§ 4.) є чисто

соціялїстичною вимогою. Здійснене сеї вимоги має бути переходом до того часу, коли турботи про фізичне та духове виховане молодїжи перейдуть до цїлого суспільства. Безплатне удержане бідних учеників є потрібним, аби усїм дїтям однаково була приступна осьвіта. Инакше се право для бідних було-б тільки на папері. Безплатна наука в народних школах є заведена у Швайцарії, у Франції, в Прусах і в багатьох південно-німецьких країнах. У Франції і Сполучених Державах в біля 100 громадах цюрихського кантону, в народних школах в Льондонї, Штокгольмі, Амстердамі дістають ученики безплатно усї шкільні підручники. Париж видає річно мілїони франків на шкільні їдальні, в яких ученики дістають або цїлком за дармо, або за невелику оплату теплі обіди. В Рубе, Лілль, Монтлїсоні та в багатьох иньших французьких містах, де соціялїсти дістали ся до громад, дїти дістають в школї теплі обіди, крім того 2 рази на рік, в осени і весною нове убране. Подібні постанови ухвалили соціялїсти в громадах Іполї, Сан-Ремо та иньших італїйських містах. Всюди по згідному заявленю ся учителів показали ся добрі наслїдки сих постанов, особливож на успіхах учеників.

Нам лишаєть ся ще сказати нарештї де-кілька слів про відношене соціяльної демократії до учителїв. Соціяльна демократія так само серйозно як і до шкіл, відносить ся і до стану учительського. Завше, коли учителї добивали ся поліпшеня свого становиска, мали вони в соціяльній демократії діяльну підпору. Вони могли опирати ся на неї, коли домагали ся поліпшеня своєї платнї, можуть опирати ся на неї, коли борять ся за свою особисту та полїтичну незалежність, за знесене дісциплїнарного закону, коли домагають ся академічної осьвіти для себе. Досьвід вчить, що там, де родичі соціяль-демократично осьвідомлені, там панує найлїпша згода між учителями та родичами шкільних дїтей, там родичі розуміють працю учителів і намагають

ся в своїй родині по можливости й здібностям їм допомагати.

І се все соціяль-демократи роблять не з демаґоґічних доводів, аби учителів притягти на свій бік, щоби підчас виборів мати їх голоси. Справді інтеліґентний училель, який стикаєть ся з народом, живе й ділає серед його і ясно бачить річи круг себе, не може відмовити симпатії нашому рухови. Не іззa політичних вигод стоїть соціяль-демократія на боці учителів, але із переконаня, що тим вона стає на сторожі справедливости, крім того в своїм власнім інтересі. Бож більшість тих, що виховують ся учителями, є дітьми народу і ми добре знаємо, що вільних, независимих горожан може виховати тільки вільний, независимий горожанин, раб-же виховує тільки рабів!

На жаль, мусимо признати, що серед учителів в масї нема ще такого розуміня соціяль-демократичного руху, якого можна би було чекати при істнуючих обставинах. Серед них є справді поступові одиниці але богато учителів ще доси потапає в індіферентизмі, навіть консерватизмі. Не дивлячись на те, що вони самі по свому становищу уявляють з себе пролєтарів, вони дивлять ся на робітників з гори і ліплять ся до полів панам, на селї дідичам та попам, в містах буржуям. Вони не розуміють ні інтересів свого власного стану, ні своєї власної орґанізації.

З сього погляду обовязком поступових членів учительського стану є ширенє круг себе відваги, самосьвідомости. Коли вони будуть сьвідомо працювати в сьому напрямі, ми дочекаємо ся того часу, коли учительство яко цїлість вирве ся з ярма клерикального фарисейства й національних фраз і буде стояти на дійсному свому місці, яко передна сторожа на шляху поступу.

Одначе робітники, навіть ще й тоді, коли їх відділює від вчителів ріжниця політичних поглядів, ніколи не забудуть, що доки ходить о шкільну на-

уку, доки учитель виконує в школї свій обовязок, не можна ставати проти його, а навпаки своїм впливом допомогати його працї. Сим вони доведуть, що інтерес осьвіти стоїть для них висше, як деякі другі, тим доведуть свою інтелїґенцію, зрілість, тим здобудуть пошану учительства, котра принесе користь не тільки їм, але й цїлому нашому рухови

⁂

Соціялїзм хоче рабувати дїтей, хоче розбити родину, вирвати дїтей з рук родичів і з родиною знищити основу культурного суспільства. В сьому обвинувачують соціяль-демократію її вороги. Правда, тут, що слово, то брехня. Заступники сучасних суспільних порядків, роблять нам закиди, обвинувачують нас в своїх власних злочинах. Тепер, як ми вже вказували, систематично переводить ся рабоване дїтей при помочи впливу на школу клясової держави і помічника його клерикалїзму. дїточі серця підбурюють ся проти того, що родичі їх уважають за сьвяте, дїточий розум сьвідомо й навмисне притуплюєть ся, щоби не міг пізнати правди; дїточа воля знищуєть ся з рафінованою пляномірністю, аби в житю підлягала без відпору рабськи волї захопивших власть.

Школа-ж, якої домагаєть ся соціяль-демократія, верне знов дїтей до родичів, буде для дїтей жерелом незаплятненої, чистої, чесної правди а для народу найважнїйшим засобом до увільненя. Тому то особливо тепер, коли клерикальні змови проти школи стають все сьмілїйшими, усї ті, яким залежить на правдї та справедливости, на осьвітї і свободї народу, мусять переняти ся одним кличем: Під червоний прапор на боротьбу за свободу школи!

VI.

Соціяльна демократія, народність і міжнародність.

Соціяль-демократія є міжнародною партією. Се не значить, що вона є протинаціональною, або безнаціональною.

Чому-ж клясова, робітнича партія має бути збудована на основах міжнародности? По тій простій причині, що капіталїзм, зваленя якого є її метою, є міжнародний. Ми бачили, що капіталїзм в своему походї не затримуеть ся нїде жадною границею народів і держав. До усїх держав він побідно добираеть ся, всюди викликує однакові наслїдки: розкладає суспільство на дві остро проти себе стоячі кляси, тим, що збирає в руках небагатьох одиниць величезні богацтва, а найширші верстви народу кидає в пропасть біди. Всюди капіталїзм викликує величезне безробітє, крізи, всюди утворює картелї й трести, всюди готує перехід до соціялїстичного суспільства.

Тільки в одному випадку буває капіталїзм патріотичним, се тодї, коли він є ще за слабий і добре може ужити свого патріотизму яко реклями. Тодї-то він одягає ся в національні барви, тодї гукає до консументів: „Свій до свого!“ Але вже й в той час не прийде йому й на думку старати ся за патріотичні засади там, де ходить о відношенє до робітників. Найзаклятійший нїмецький фабрикант-патріот дає працю ческим робітникам,

коли вони працюють за шустку дешевше, як німецький. Польський патріот не вагаєть ся відправити польського робітника, коли найде в українцеви дешевшу робочу силу. А хиба капіталїсти рахують ся, в підприємства якої нації вкладати свої капітали? Рішаючим для них тут є те, яке підприємство дає більший зиск. Робітника-же однаково визискують на фабриці, без огляду на те, кому вона належить Нїмцям, Полякам, Українцям, християнам, чи жидам.

Само-собою розуміеть ся, що успішно боронити ся проти міжнародної солїдарности визискувачів робітнича кляса зможе лише тодї, коли буде міжнародно з'орґанїзована. В сьому змислї треба розуміти клич Маркса: „Пролетарі всїх країв єднайте ся!“, в сьому змислї треба розуміти міжнародність соціаль-демократії. Соціяль-демократичний рух є міжнародним, бо працюючі кляси усїх народів мають спільні інтереси, спільного ворога і тому мусять вести проти нього спільну клясову боротьбу.

Де одначе тут сказано, щоби міжнародність відкидала національність? Вона власне є найвисшим, найблагороднїйшим виразом національних переконань.

Що таке нарід? Чи є народом де-кільки фабрикантів, великих дїдичів, адвокатів та урядників, яких заступає буржуазія, чи безконечні ряди працюючого, бідного населеня, інтереси котрого боронить соціяльна демократія? Не мала купка богачів а весь люд є народом, а партія, що боронить прав та інтересів люду є в дїйсности нам більше народною, найпатріотичнїйшою партією. Адвокат, котрий цїлий свій вік обкрадає своїх клїєнтів, який рільникам парцелює маєтки, який вганяє ремісників до екзекуції, йому вистарчить сказати раз в піврoку де будь пару патріотичних фраз і за се всюди його признають славним патріотом. Фабрикант, що з свого народу збирає тисячі, вели-

кий дідич, який платить своїм робітникам злиденні крейцарі, клерикал, що краде у свого народу осьвіту ії усякими дурницями хоче придушити у його розум — усе се славні патріоти. Соціяль-демократія-ж, яка складаеть ся з найчисленнійшої і найпрацьовитійшої частини народу, є партією зраджуючою патріотизм. Ми зраджуємо патріотизм тому, що стараємо ся, щоби наш нарід мав що їсти, мав в що одягти ся і де жити. Ми зраджуємо ще тим, що хочемо, аби наш нарід мав високу платню і короткий робочий час, ще ії тим, що боремо ся, аби усї члени народу мали права ії свободу, що кровю своєю добули їм виборче право до державної ради. Кільки сьвітла, кільки осьвідомленя, кільки осьвіти рознесло ся по цілій землї при помочи наших брошур, часописів, книг, зборів. Соціяльна демократія приходила ії приходить з словом втїхи, осьвіти ії помочію до найбіднійших, найбільше забутих та покинутих верств народа, котрим патріотичний буржуй шкодував би подати руку. Тому, що ми так любимо свій нарід і для нього працюємо, кличуть нас буржуазні патріоти зрадниками свого народу, тодї як вони, ті, що обкрадають той самий нарід, з нього богатїють, його задурюють, вважають себе великими патріотами!

Ми признаємо ся отверто, що з таким патріотизмом соціяльна демократія не має нічого спільного. Наше становище що до народу ії патріотизму є таке-ж саме, яке заняв К. Гавлїчек *), в якого чистоті патріотичних почувань нїхто не відважить ся сумнївати. „Народом“, казав він „не є нї влада, нї аристократія, нї церков, нї рільники, але уся цілість усїх станів, в котрому кождий стан доти буде корисним, доки не утискає ії не кривдить других“. Справжнїм патріотом є той, хто допомагає своєю безкорисною працею широким верствам люду. Здобути для 100 робітників свого

*) Славний чеський поет.

народу на пів години меньший робочий час, або на 10% висшу платню є далеко важнійшою народною працею, як сказати при якому народному сьвяті патріотичну промову. Патріотичні фрази наших буржуїв викликують в нас тільки відпор; про них ми тримаємо ся такої-ж думки, якої тримав ся К. Гавлічек. Він каже: „коли-б вже настав час, аби нам сей наш патріотизм війшов з уст до рук та тіла, аби з любови до сього народу ми більше працювали, як про любов говорили“.

Таким робом соціяльна демократія стоїть на тому становищі, що дійсний патріотизм має доводити ся працею на користь народу, а тому, що більшість народу складаєть ся з робітників, працею — на їх користь. В усіх державах соціяльна демократія є єдиною партією, що стоїть виключно на боці бідного люду. Тому то соціяльна демократія є в правдивому змислі слова найпатріотичнійшою партією. Наші національні почутя, що проявляють ся в праці на користь найширших верств народу, не мають нічого спільного з національним шовінізмом. Ми не знаємо так званої „народної гордости“, яка уважає свій нарід за єдиний досконалий нарід, погорджуючи всіми остатними. Ми знаємо, що слова про любов до ц і л о г о народу не більше, як фраза. І серед Українців так само як серед Чехів, Німців, Французів та иньших народів є окремі одиниці й цілі верстви безчесних консерватистів, визискувачів, до яких ми будемо заховувати ся завше ворожо. Але серед чужих-же народів є люди й цілі верстви, які близькі нам своїми інтересами, своїми поглядами, усім своїм житєм. Ми не вагаємо ся як і Гус *) сказати серед національного фанатизму: „Добрий Німець милійший нам від злого Чеха“ або переводячи на наші обставини: „добрий Поляк милійший нам від злого Українця“.

---

*) Великий чеський реформатор, якого попи за се, що говорив їм правду, спалили на кострі.

Любов до свого народу не перешкаджає соціяльній демократії відносити ся критично до відносин серед самого народу. Ми не згоджуємо ся з тим, що усе українське — добре. Соціяльна демократія зробила велику прислугу народови, що відкрила цілий ряд злих порядків, які прикривали ся перше в імя патріотизму і допомогла направити їх.

На пр. найбільші закиди в імя патріотизму робили ся на чеську соціяль-демократію за її відношене до політичної самостійности земель чеської корони. Чеська буржуазія й шляхта проголошують метою своєї політики здобуте політичної, державної самостійности для земель чеської корони: для Чехії, Морави та Шлеску. Головним доказом їх є те, що Чехія, Морава та Шлеск були колись в історії самостійною державою. З сим становищем соціяль-демократія не може погодити ся. Вона бореть ся також за цілковиту рівноправність і самостійність усіх народів, та зовсім природно й за свободу і самостійність чеського народу. Але се вона робить не тому, що Чехи колись були самостійним народом, не з доводів історичного права, а тому, що Чехи істнують й живуть тепер, себ-то з права природного. Соціяльна демократія яко революційна партія не може покликувати ся на старі перґамінові грамоти та документи королїв, а лише на живу силу народу. Соціяльна демократія не кладе за підставу своєї полїтики здобуте полїтичної самостійности, тому, що при сучасних обставинах в Австрії се річ неможлива. Нема надії, щоби се перейшло в парляментї, де Нїмцї доси мали більшість. Нема надії, щоби при трусливости патріотичної буржуазії ся самостійність могла бути здобута у мілїтаристичної й бюрократичної держави шляхом революції. Але коли-б навіть сих перешкод не було, коли-б яким небудь чудом обновила ся історична чеська держава, як би вона утримала ся тоді? Як би вона могла утримати ся, маючи цїлу третину нїмецького населеня, яке економічно її ду-

хово стоїть дуже високо. Німці, які вже тепер в Чехії, Мораві та Шлеску найбільші патріоти, стали би тоді в справжнім змислі слова революціонерами. Крім того вони могли-б рахувати на запомогу німецької держави. Як би боронила ся при таких обставинах мала, нескріплена держава? Се домагане державної самостійности чеського народа могло би стати дуже легко замахом на саме істноване чеського народу. Ся програма, що вимагає самостійности Чехії, не є чеською програмою, бо вона забуває чверть міліона Чехів в Відни, в Нижній й Вижній Австрії, які по переведеню її були-б віддані цілком на поталу ґерманїзації, як тепер угорські Словаки залишені в своїй боротьбі проти Мадяр. Ся програма не є також словянською, бо другі Словяне в остатній частині Австрії стратили-б остатний опір проти німецької переваги. Вона не є також поступовою програмою, бо по віддаленю чеських земель в Австрії необмежено запанувала би польська й альпейська шляхецько-клерикальна реакція. Що вона нереальна, можна бачити з того, що вона не має жадних наслідків. Вже 40 літ чеська полїтика притримуєть ся її. Дві полїтичні ґенерації, старо- й молодочехи змінили ся в ній, робили ся спілки з найконсервативнійшими елементами, усї господарські й культурні інтереси народу приносили ся їй в жертву. Щож бачимо тепер? Нарід ослаблений економічно й культурно, здіскредитований перед вільнодумним сьвітом, і не дивлячись на те тепер, Чехія ще далї від полїтичної мети, програми самостійности як то було в шістьдесятих роках. Сї обставини мали-б зоставити задумати ся тих, котрим справдї залежить на добробутї народу.

Як видно, доводи з яких соціяльна демократія не стоїть на основі сеї програми, дуже важні. Вимога полїтичної самостійности Чехії була ідолом, до якого ніхто не сьмів доторкнути ся, про якого ніхто не сьмів критично думати, на якого опирала

ся власть фальшивих авторітетів. Заслугою соціяльної демократії є те, що вона сього ідола повалила. Боротьба, яку вела соціяльна демократія, з сього приводу має для політичного житя Чехів страшенно важне значінє.

Соціяльна демократія виробила також позитивний ґрунт для народної політики і для справедливого розвязаня національностий в Австрії. Вона перша вказала на сей великий вплив, який мати ме на ўреґульоване відносин загальне і рівне виборче право, при функціонованю якого не втримаєть ся довго перевага німецької меньшости. Вона перша вказала те, що **розвій Австрії йде не до самостійности земель, а до самоуправи народів.** Сї засади, висловлені в національній програмі соціяльдемократичної партії Австрії, ухваленій на загальному з'їзді партії в Берні в 1899. роції. Ся програма говорить:

З уваги, що національний заколот спиняє в Австрії всякий політичний поступ і всякий культурний розвій народів; з уваги, що заколот сей дасть ся в першій лінії спровадити на політичну відсталість нашого ладу публичного та що передовсім дальше ведене національного спору є одним з тих способів, якими пануючі кляси запевнюють собі своє верховодство та спиняють всї могучі прояви дїйсних потреб люду, з'їзд заявляє:

Остаточне полагодженє національної і язикової справи в Австрії в напрямі рівного права, рівноправности і розуму є передовсім культурним домаганем і тому лежить в жизненнім інтересї пролєтаріяту.

Можливе воно є лише в правдиво демократичній державі, основаній на заг. рівн. і безпосереднім праві виборчім, де знесені є всї февдально-шляхецькі привілеї в державі і в поодиноких краях, бо доперва в такій державі працюючі кляси, що в дїйсности становлять охорону, підвалину держави і суспільности, мають спромогу прийти до слова;

Плеканє і розвій окремішних прикмет національних всїх народів в Австрії є можливі лише на основі рівного права та з виключенєм всякого гнету і тому передовсїм належить поборювати всякий чиновницько-державний централїзм так само, як февдально-шляхецькі привілеї країв.

При тих умовах, але тільки при них буде можна в Австрії замість національної колотнечі завести національний лад а то признаючи ось які основні, руководячі прінціпи:

1. Австрію належить перетворити в демократичну, національно-звязкову державу (Nationalitätenbundesstaat).

2. Замість історичних країв коронних мають бути сотворені національні відмежені самоуправні тїла, котрих законодавством і управою займають ся національні палати (Nationalkammern) вибрані на підставі заг. рівн. і безп. права виборчого.

3. Всї самоуправні территорії одної нації творять разом оден національний одноцїльний союз, що зовсїм автономічно порядкує своїми справами національними.

4. Права національних меньшостий хоронить окремий закон, що має бути виданий державним парляментом.

5. Ми не признаємо нїяких національних привілеїв і тому відкидаємо жадане державної мови; о скілько є потрібна мова для взаїмного порозуміня, про се рішає державний парлямент.

З'їзд, як орґан міжнародної соціяльної демократії в Австрії висказує переконане, що на основі тих провідних думок можливе є порозуміне між народами;

З'їзд заявляє торжественно, що признає право кождої народности до національного істнованя і національного розвою;

Що одначе народи можуть кождий поступ своєї культури здобути лише в тїсній солїдарности поміж собою а не в дрібній сварнї взаїмній, що передовсїм робітнича кляса всїх націй в інтересї кождої поодинокої нації, як також в інтересї загалу держить ся кріпко міжнародного, боєвого здруженя і збратаня та що свою полїтичну і фахову боротьбу мусить вести з'єдинена в одноцїльну армію.

На скільки ся програма*) реальнїйша, на скільки більше відповідає істнуючим відносинам, найкращий доказ дали полїтичні події остатних двох років.

---

*) На сьомуж з'їздї в Бернї зложив делегат української соціяль-демократії, тов. Микола Ганкевич слїдуючу заяву:

„Ми українські соціяль-демократи стоїмо на ґрунтї інтернаціональної солїдарности пролетаріяту усїх націй в Австрії і знаємо, що тільки в тім братерськім союзї також і наш нарід, котрий в однїй частинї приналежить до сеї держави може добути національне освободжене. Одначе не хочемо замикати очей на факт, що в межах сеї держави мешкає тільки частина нашого народу і що поза кордоном мусить зносити велика більшість української нації під ярмом царського абсолютизму всяке національне безправє, яке має вести до її національної смерти. Ми переконані, що інтернаціональна сила пролетаріяту тільки тодї розвине ся, коли кождий нарід сам рішати ме про свою долю. Ми знаємо, що соціяльне і полїтичне освободжене обусловлює теж і національну еманципацію. Українські соціяль-демократи змагають тому до національної волї своєї нації, щоби з'єднаний і освободжений український нарід станув в рядї народів як рівноправний член".

VII.

Соціяльна демократія і мілїтаризм.

Народи капіталїстичних країн стогнуть під тягарем, що нищить усї їх сили, задержує їх поступ до добробуту, свободи й культури, вони стогнуть під тягарем капіталїзму. Сучасне суспільство признає ся до засад християньства, якого головним кличем є любов, головною заповідею: „Не вбивай!“ Але держава найбільшу частину своїх сил присьвячує тому, щоб найкраще і найбільше вбивати. Жадна иньша праця не оцїнюєть ся так і не уважаєть ся так важною, як та, котра яким небудь чином звязана з військовими убийствами. Хто винайде нову рушницю, удосконалить яку небудь частину гармати, хто доведе знищити в собі решту чоловічого житя й зробить з себе військову машину, сей дістане похвалу, славу, богацтво, тодї як найбільші доброчинцї народу, славні учені, лїкарі і т. д. вмирають без узнаня й без подяки. Коли один чоловік відбере другому житє, се уважаєть ся злочином і його карають шибеницею. Коли-ж тисячі, сто тисяч людей кидаєть ся один на другого, се величезне мордоване не є злочином, а найголовнійшою горожанською чеснотою! Убийство перестає ним бути, коли переводить ся в великих розмірах і коли ті, що вбивають, мають на собі військові мундури!

Мілїтаризм не тільки з морального боку уявляє з себе злочин сучасного суспільства. Яких

жертв крови та гроший вимагає він від народів! Подивім ся ся наперед на Австрію.

Австро-Угорщина удержує підчас покою сталу армію в 420 тисяч людей. Удержанє сеї армії коштувало в 1905 роцї, за один тільки рік, 352,926.000 К! Але се тільки звичайні видатки. Коли уряд хоче завести в війську на пр. нові карабіни, нові гармати, поставити нові касарні, новий військовий корабель, то на сї видатки вона звичайно затягає позичку, на яку збільшуєть ся державний довг. Такі то надзвичайні видатки, виносили в 1904 р. 93 мілїонів К; в 1905 р. 97 міл. К! З державного довгу одначе держава мусить правильно платити що року проценти, гроші, на які знов мусить зібрати з податків населеня. Тепер виносить державний довг австрійсько-угорської держави, що був навалений на державу майже виключно військовими цілями, величезну квоту 14.241 міл. К. Коли порахуємо, що за ту квоту держава платить 3% (хоча в дійсности вона платить більше) то побачимо, що населенє австрійсько-угорської держави мусить річно дати, видушити з себе 427 міл. К податків з одною метою, аби можна було заплатити проценти з державного довгу. Прирахуємо до сього ще квоту звичайних видатків на військо (1905. — 352 міл. К), тодї побачимо, що річно викидаєть ся з податків населеня 780 міл. К на цілком зайві, некорисні й некультурні військові видатки!

Що можна було би зробити з сими грішми, коли-б їх ужити в розумний, корисний для народу спосіб! Шкільництво наше мусїло-б дійти до найкрасшого становища, можна було-б запровадити забезпеченє старців та інвалїдів, забезпеченє на випадок безробітя, пенсії, робітничим вдовам та сиротам. Тепер на усе те нема грошей, бо вони викидають ся в безгодню мілїтаризму.

Аби ще яснїще показати безглуздє мілїтаризму, приведемо декілька статистичних даних

з ріжних европейських держав. Скількість війська підчас мира у окремих держав виносить: Англїя 420 тисяч, Бельгія 47 тис.. Болгарія 40 тис., Данїя 11.200, Франція 630 тис., Італїя 305 тис., Нїмеччина 650 тис., Нїдерлянди 40 тис., Норвеґія 33 тис., Португалія 35.600, Австро-Угорщина 420 тис., Румунїя 64 тис., Росія 1,160.000, Греція 26.300, Сербія 27 тис., Еспанїя 133 тис., Швеція 63.500, Турція 240 тис. Війська в нашому розуміню не мають Чорногорія й Швайцарія. Чорногорія має за те 37.250 озброєних людей, а Швайцарія (про органїзацію війська якої ми ще пригадаємо) має підчас війни 514.700 вивчених озброєних людей.

Річні видатки на військові потреби в Европі є слїдуючі:*) Англїя (без кольонїй) 1755, Бельгія 61, Болгарія 32, Черногорія 20, Данїя 23, Франція 1158, Італїя 388, Нїмеччина 1029, Нїдерланди 88, Норвеґія 33, Португалїя 44, Австро-Угорщина 461, Румунїя 39, Росія 1193, Ґреція 28, Сербія 22, Еспанія 168, Швеція 102, Швайцарія 28, Турція 109.

Таким робом видатки на військo виносять в Европі 6,762.560,000 К річно 21·6 % усїх державних доходів, а кождий Европеєць платить за них пересїчно 17 К. Европейські держави присьвятили більше як пяту частину усїх своїх видатків на військo, тодї як на школу присьвячуєть ся 5·6 % усїх державних видатків.

До тих безпосередних видатків треба прирахувати ще проценти, які платять ся з державних довгів поодиноких держав. Державні довги поодиноких европейських держав виносили в 1903 роцї: Англія 18.498,*) Бельгія 2.735, Болгарія 307, Чорногорія 19, Данїя 204, Франція 30.898, Італїя 555, Люксенбург 11, Нїмеччина 17.308, Нїдерланди 2.342, Португалїя 4.452, Австро-Угорщина 14.241, Румунїя 1.304, Росія 16.771, Греція 848, Сербія 394, Еспанїя 9.889, Швеція і Норвеґія 804, Турція 3.429. Разом

---

*) Число означає завше скількість мілїонів корон.

124 999 мілїонів корон. Тільки Швайцарія (де нема постійного війска, а народна мілїція) не має жадного довгу, за то має маєтку 132 мілїонів корон.

Европа має таким робом 125 мілїярдів довгів. Коли будемо рахувати, що за них платить ся 3%, виносить то річно 3750 мілїонів корон. Таким робом річно видаєть ся в Европі на 6.762 мілїонів корон, до сього додамо 3750 мілїонів процентів з державних довгів; виходить, що узброєний мир Европи коштує річно над 10 мілїярдів корон. Державні довги усїх держав на землї виносять коло 172.000.000 000 корон.

Підраховуючи сї видатки взагалї, ми цїлком не брали під увагу того, яку втрату терпить народно-господарське житє від того, що тисячі здорових сильних людей забираєть ся від плодної, корисної працї і присьвячуєть ся важкому, але цїлком некорисному й зайвому занятю!

Найбільшу частину тягарів мілїтаризму мусить нести на собі бідний працюючий нарід. Він, як то вкажемо пізнїще, платить найбільшу частину податків, його найбільше гнїтить тягар військової служби. Богаті вже завдяки своїй малій скількости не можуть творити ядра армії. Крім того, маючі в своїх руках власть, урядили собі так, що представники їх кляси, призиваючись, служать лишень яко „добровільники" тільки один рік, а тодї стають офіцерами, для пролетарів же військова служба повних три роки. Користи з мілїтаристичних порядків черпає виключно капіталїстична кляса.

Ми вже довели, що економічні інтереси капіталїзму спонукають його піддержувати мілїтаристичну полїтику. Але війско потрібне капіталїстам не тільки для того, щоб здобувати й утримувати заграничні ринки, воно потрібно їм і проти „внутрішнього ворога".

Одна соціяльна демократія, представниця широких верств народу, є рішучим, засадничим во-

рогом мілїтаризму. Соціяльно-демократична програма в параґрафі 11. вимагає:

1. Знесеня мілїтаризму.

2. Заміни постійного війска народною мілїцією.

3. Вихованя до загального озброєня.

4. Загального озброєня люду.

5. Рішеня питаня про війну й мир загальним голосованєм люду.

Як з сього видко, соціяльна демократія признає те, що жадний нарід, жадна держава не може істнувати цілком без збройної сили при теперішних порядках. Неможливо, аби яка небудь держава була цілком без зброї й тим була віддана на самоволю заграничного ворога. Але орґанїзація збройної сили має відповідати тій меті оборони, щоби її не можна було уживати для других цілей, особливо до придушеня власного люду. Тому то соціяльна демократія вимагає загального озброєня усього народу. Обовязком кождого вільного горожанина має бути оборона своєї держави своєю кровю й житєм на випадок нападу внїшнього ворога. Коли-ж, як бажає далї соціяльна демократія, усї горожане держави вже від малих лїт будуть вчити ся поводити ся з зброєю, коли ще в школї фізичні сили їх будуть укріпляти ся ґімнастикою, коли держава буде старати ся про те, аби кождий горожанин мав такі умовини житя, в яких він міг би заховати добре здорове, сьвіжість й силу, і кождий горожанин буде мати право носити зброю, тодї через декілька років держава, не потребуючи мілїтаристичної орґанїзації, мати ме тільки здібних, зручних й вивчених вояків, що воріг не відважить ся з нею воювати. Усї горожане, коли ходити ме про оборону їх батьківщини, їх маєтку, їх свободи, підуть добровільно під військові прапори, аби відбити напад ворогів. Тодї держава без великих фінансових жертв мати ме більшу армію, як нинї. А який запал, панувати ме в рядах тих, що сьвідомо добровільно

воювати муть самі за свій добробут й за свою свободу! До яких впрост неможливо відважних вчинків і успіхів може довести такий настрій вояків, добре бачив увесь сьвіт на геройськім прикладі Бурів підчас останньої війни проти Анґлії.

На таке народне війско можна покладати ся тільки при оборонних війнах, до яких змушено державу. До війни направлених до задоволеня честилюбія, та захланности окремих одиниць, не можна було-б примусити узброєний нарід. Само собою розуміє́ть ся, що загальне узброєнє є можливим тільки у вільних народів, бо як тільки усі горожане мати муть в руках зброю, цілком природно, що вони з'уміють ужити її не тільки проти заграничних ворогів, але також проти своїх близших тиранів. Тому ті, що мають в своїх руках власть так уперто боронять мілїтаризму, тому-то приносять йому в жертву усі потреби держави, тому-то так противлять ся реформам, яких домагаєть ся соціяльна демократія.

До того часу, доки мілїтаризм не буде замінений загальним узброєнем, соціяльна демократія вимагає, щоби війскову службу зменьшено найменьше на два роки, а щоби розвязанє питаня про війну й мир рішало ся представниками народу. При теперішних порядках цїсар обявляє й кінчає війну сам по свойому бажаню. Від волї одного чоловіка залежить таке важне питанє! Само собою розуміє́ть ся, що там, де ходить про безпечність цїлої землї, про житє й маєток, добробут та щастє мілїонів, увесь нарід має про се бути запитаний. Коли-ж не можна з причини короткого часу, в якому треба поступати в випадках міжнародних конфлїктів, зробити загальне голосованє народу, тодї про війну має рішити принаймнї парлямент, котрий публично відбуває свої наради, члени якого є відвічальні перед горожанами. Він дає певнїйшу забезпеку того, що питанє рішить ся в користь держави й цїлого народу.

Соціяльна демократія веде боротьбу проти мілїтаризму не тільки на полїтичному ґрунтї. Вона намагаєть ся своєю виховуючою працею серед широких верств народу викоренити духа націоналїзму, який є часто причиною війн, а замість нього пробуджує в народї дух національної терпимости, справедливости, духа солїдарности і братерської любови. Таким робом приготовує вона ті славні будучі часи, коли величезні мордуваня не будуть хвалити ся, коли зникнуть війни, а міжнародні суперечки рішати муть ся на міжнародних судах. Тодї держави Европи не будуть узброєними з голови до ніг як розбійники, тодї відпочине нарід, що стогне тепер під суворим ярмом молоха мілїтаризму, тодї народи заводити муть спілки на славу культури та цівілїзації.

VIII.

Соціяльна демократія та податки.

Володіючі кляси завше, забравши собі усї права й привілеї, намагали ся звалити усї повинности на плечі широких верств пригнїченого люду. Клясова капіталїстична держава осягає сю мету рафінованою сістемою податків, в якій найголовнїйшу ролю грають посередні податки.

Суть податкової сістеми в капіталїстичній державі з клясичною ясністю представив Ферд. Лассаль в своїй великій промові про посередні податки. Він поміж иньшим каже: „Я вже звернув увагу на те, як в середних віках шляхецькі маєтки були увільнені від податків, що кождий володіючий, привілейований стан старав ся видатки для задоволеня суспільних потреб, пересунути на немаючі, пригнїчені кляси. Так само стоїть справа й з буржуазією. Вона не може, правда, проголосити публично, що не хоче платити податків; навпаки, вона завше висловлює засаду, що кождий має платити податки в розмірі її доходів. Але вона знов, доки ще є можливим, осягає того-ж вислїдку укритою формою, розізнаванєм між посередними й безпосередними податками. Безпосередні податки се ті, які, на пр. як податок з доходів, беруть ся з доходів і великість яких пристосовуєть ся до великости доходів або капіталу. Посередні податки се ті, котрі накладають ся на ріжні потрібні річи, на

пр. на сіль, хліб, пиво, мясо, топливо або на потребу правної оборони, судові втрати, стемплї і т. д., які поодинока людина платить часто в цїнї річи, не бачучи її не помічаючи того, що платить податок і що сей податок збільшує йому цїну річи. Ви знаєте, що сей, хто є 20, 50, 100 разів богатший від других, не потребує 20, 50, 100 разів більше соли, хлїба, мяса, не випє 50 або 100 разів більше пива її вина, не потребує 50, 100 разів більше тепла її поживи як робітник або малий ремісник. Таким робом стаєть ся те, що посередні податки, замість того, щоб припадати на окремі особи відповідно їх капіталу її доходам, більшою своєю частю платять ся немаючими, найбіднїйшими клясами народа. Посередні податки є тим засобом, при помочи котрого буржуазія здїйснює увільнене від податків для великого капіталу, а видатки для удержаня держави навалює на біднїйші кляси суспільства".

Клясичні слова Ляссаля мають значінє її донинї для усїх держав, в тому числї її для нас.

Безпосередних податків в р. 1902 було в Австрії зібрано: податки з землї 54,460.224 К, податки з домів 67,755.665 К, домові податки 10 міл. 412.857 К, 5% податки 7,469.063 К, разом усїх сих податків 140,099.809 К.

Далї припадало на загальний податок зарібковий 33 міл. 986.659 К, з підприємств 49,401 633 К, з доходів 8,788.047 К, особистий податок з доходів 51,837.949 К, з висших доходів 2,147.472 К, з малих підприємств 281.808 К, разом податків безпосередних 146 міл. 696.191 К.

Разом було зібрано податків безпосередних, особистих і реальних 280 мілїонів корон.

Роздивимо ся на посередні податки. В тому-ж 1902 р. вони виносили: податок з горілки 82 міл. 830.266 К, з вина 11,388.077 К, з пива 76,132.871 К, з мяса 16,267.132 К, з цукру 104,708.357 К, податки

з ріжних річей 28,390.945 К, доходи з податками злучені (кари грошеві, проценти і т. д) 14 міл. 286 774 К. Всього зібрано сих податків 334,004.427 К. Видатки, злучені з їх збиранєм, виносили 67 міл. чистого доходу 267 міліонів корон.

Крім сього в одній Австрії (без Угорщини) приносили чистого доходу: монополь тютюну 135,187.451 К, монополь соли 36,261.321 К, цла 105,046.407 К, стемплї 46,107.880 К, ріжні такси 103,374.316 К, усього разом 425,977.375 К. Приблизно 426 міліонів.

Як додамо до того податки на річи, то прийдемо до висновку, що посередні податки виносили в р. 1902 в Австрії 693 міліонів корон, тодї як безпосередні лишень 270 міліонів, себ-то меньше половини їх.

При тому мусимо памятати, що і безпосередних податків не платить богач; він тільки носить їх в податковий уряд, але в дійсности велику частину сих податків платить працюючий люд. Хиба властитель камениці при підвисшеню йому податку з будинку не нагородить себе тим, що підвисшить платню за помешканє? Навіть, коли-б ми з сим важним фактом не рахували ся, відношенє межи сумою безпосередних і посередних податків так бє в очи, що не треба даремно тратити на се слів.

Несправедливість нашої податкової системи стає з поступом часу все яскравійшою, непомірність між безпосередними та посередними податками, між податковою повинністю богатих і бідних постійно росте тим більш, чим більш поступає індустріялїзація, капіталїзація країни. Безпосередні податки лишають ся майже незміненими, посередні зростають на величезні квоти.

Кождий робітник, котрий посолить собі суху бараболю, коли спече собі раз на тиждень кусок дешевого мяса, випє шклянку поганого пива, кожда робітниця, що пє солодкі помиї, які звуть ся „ка-

вою“, усї вони мусять зносити своїми мозолями вироблені гроші в величезні мілїони, які держава бере з посередних податків. Як тяжко відбивають ся посередні податки на широких верствах народу, найкрасше можна бачити остатними часами на нечуванім збільшеню цїни мяса і взагалї усїх продуктів, яке викликало ся заведенєм нової підвисшеної тарифи цлової.

Соціяльна демократія домагаєть ся в інтересах широких верств народу з н е с е н я у с ї х п о с е р е д н и х п о д а т к і в т а з а м і н и ї х п р о г р е с и в н и м п о д а т к о м з д о х о д і в, м а є т к і в, з н а с л ї д с т в.

Соціяльна демократія хоче, щоб усї податки були лише безпосередними. Коли-б широкі верстви, що платять посередні податки, платили безпосередно, коли-б розуміли кільки мілїонів вони дають на народне господарство, тодї-б вони з більшою завзятістю боронили ся-б проти підвисшеня податків для зайвих видатків, особливо на мілїтаризм; вони тодї голоснїйше заявляли-б також про свої права. Соціяльна демократія бажає далї, щоби основою податкової повинности кождого горожанина був його дохід. Чим більший дохід, тим більший податок. Певний дохід, на пр. до 800 ринських, якого чоловік потрібує необхідно на житє (екзистентне мінімум) має бути вільний від податку; доходи висші від сього мають бути оподатковані. Соціяльна демократія бажає прогресивного податку з доходів. Чим висший дохід, тим більший процент має з нього платити ся яко податок. Хто має на пр. 1000 ринських доходу; хай віддає з кождої сотнї на пр. 1 кор., значить всього 10 кор.; хто має 2000 з кождої сотнї най платить 2 кор., з усього доходу 40 кор.; хто має 3000 річного доходу най платить з кождої сотнї 3 кор. податку, з усього доходу 90 кор.; хто має 4000, нехай платить з кождої сотнї 4 кор. (160 кор.); хто має 5000, нехай платить з кождої сотнї 5 кор. (250 кор.). Не може бути

сумнїву в тому, що постепенність податкова річ справедлива. Чим більший хто має дохід, тим більшу частину його може видати на потрібні видатки, а з того йому лишаєть ся на роскіш ще тільки, що він міг би ще платити більший податок. Подохідний податок має крім справедливости ще ту вигоду, що вимірене й побиране є для держави зручнїйше, скоріїше й дешевше, а головним робом важне те, що податок з доходів має платити сей, на котрого він наложений, сей податок не можна пересунути на другого.

Крім постепенного податку з доходів соціяльна демократія домагає ся заведеня податку з маєтків. Сею вимогою вона хоче досягти того, щоби при виміреню податків брала ся під увагу не тільки висота доходу але й рід доходу. Розуміеть ся, що той, хто має певний дохід зі своєї працї, фізичної чи духової, заслугує того, щоби платити меньший податок, як сей, хто має однаковий з ним дохід, але не мусить працювати а побирає його з процентів унаслїдованого капіталу, з доходів маєтку і т. д. Се тим справедливійше, що доходи з маєтку, які дістають ся без працї, є певнїйшими, як дохід того, хто його заробляє своєю працею і може його стратити зараз же, коли стратить здатність до працї.

Нарештї соціяльна демократія домагає ся заведеня постепенного податку з наслїдств. Завдяки наслїдству маєток переходить особам, котрі в його складаню не мають жадної заслуги. Держава, що підпирає своїми законами господарство кождої одиницї, має право жадати за се відшкодованя. Податок з наслїдства має бути постепенним відповідно до великости одідиченого маєтку і ступню кревности межи померлим і наслїдником. В невеликих маєтках податок сей не мусить бути більший, — як він був раньше. Інакше стоїть справа у фабрикантів і т. д. Тут ясно, що маєток зібраний з чужої працї; а в такому випадкови постепенний процент податку оправданий не тільки зі становиска податкової по-

літики, але він є заразом і соціяльним корективом, він перешкаджає величезному згромаджуваню богацтва в руках одної родини і разом з тим приготовлює перехід до соціялїзації суспільства. Крім сього як було згадано, постепенність залежить від ступня кревности. Коли наслїдують по умерлому його власні дїти, вимірюєть ся податок в меньших процентах як, коли наслїдують далекі кревні.

IX.

Соціяльна демократія, суспільна гіґієна і охоронне законодавство.

Що до суспільної гіґієни, соціяльна демократія вимагає заведеня державної і громадської орґанізації лікарської служби, безплатної лікарської помочи й ліків.

Коли лікарська поміч має стати безплатною, то лікарство не має бути ремеслом, а урядом, лїкар не має бути залежним від гонорара своїх пацієнтів, а яко урядник має діставати платню з суспільних средств. Тільки при таких умовах лїкар не буде дивитись на кишені пацієнтів, а виключно на — їх хоробу. Необхідним доповненем безплатно лікарської помочи є безплатні ліки. Кроком до тої реформи є удержавлене аптик. Несправедливим є те, що уряд стає проти сеї вимоги, кажучи, що тим підірвуть ся аптичні підприємства. Метою аптик є приготоване ліків по приписам наукових інституцій. Аптичні-ж підприємства мають тільки одно стремлїнє, найбільше заробити. Тому то ціна лїків досягла нечуваної висоти, самі аптикарі усї свої сили присьвячують винайденю ріжних спеціяльностий, котрі в дійсности не мають в собі нїчого нового, але котрі можна продавати з ще більшим зиском. Коли-б аптикарство перестало бути промислом, що рахує ся з конкуренцією, на сьому богато зникав би як суспільний інтерес так і само аптикарство.

*

Капіталїстичне суспільство має необхідним своїм наслїдком визиск робітників. Інтерес капіталїста вимагає, щоби він платив робітникови як можна низьку платню, примушуючи працювати як можна найдовше. Праця злучена з тяжкою небезпекою для здоровля й житя робітників. При капіталїстичному ладови робітник живе постійно в непевности перед безробітєм; на випадок хороби, втрати спромоги працювати, старости він не є забезпечений.

Сим катастрофам робітники старають ся допомогти шляхом самопомочи в фахових орґанїзаціях. Соціяль-демократія вважає, що доля робітничої кляси не є цїлком приватною річю її членів; цїла держава, цїле суспільство заінтересовані в сїй долї. Буржуазний лїбералїзм тримаєть ся сеї засади, що держава не мусить мішати ся в справи робітника з його хазяїном. Хай краще спокійно придивляєть ся, як широкі верстви його горожан виссають ся меншістю й кидають ся в прірву біди? Хиба се не торкаєть ся її власних інтересів? Хиба кожде побільшене робочого часу не доказує заразже побільшеня злочинів?

Який тяжкий вплив на упадок моральности має те, що капіталїсти, бажаючи непреривної працї, примушують до працї в ночи й жінок! Держава не може в свому власному інтересї дивити ся спокійно на порядковане капіталїзму, бо се з необхідністю повело би до фізичного й духового знищеня широких верств народу, до упадку культури й цивілїзації, а нарештї до знищеня й самої держави.

Соціяльна демократія бажає тому, аби держава сама законом обмежила капіталїстичний визиск. Вона вимагає видана закона про найдовший допустимий робочий час, про найнизшу допустиму платню, про охорону здоровля робітників при роботї, про охорону його родинного житя і т. д. Сього охоронного законодавства соціяльна демократія вимагає не тільки для робітників по фабриках, але також для робітників при домашнїй працї,

в дрібних ремеслах, для робітників працюючих в полї й лїсах.

Під впливом робітничого руху австрійська держава рішила ся видати деякі, хоча доси цілком невистарчаючі закони для охорони робітників. Законом з дня 21. червня 1884 р. заборонено було реміснчу працю дітям, що мають меньше — як 12 років. Постановлено, що діти від 12—14 років не можуть бути заняті при праці, яка може шкодити їх здоровлю, або перешкаджає вчити ся в школї; діти не можуть працювати більше як 8 годин денно. Молоді помічники робітників (до 16 років) не можуть працювати від 8-ої год. вечером до 5-ої год. рано. § 95. фабричних законів установлює, що не можна взагалї уживати недорослих та жінок до нічної працї в ремеслах, що ведуть ся по фабричному (мінїстерство може одначе дозволяти се яко виїмок поодиноким фабрикам).

Максімальний робочий час є установлений в Австрії тільки для ремесел фабричних і гірників. Для фабрик установлено 11-годинний робочий час, для гірників (від останнього великого гірничого страйку) 9-годинний. Мінїстерство одначе може знов дозволяти фабрикантам виїмки, що робить ся на стільки часто, що постанови закону з сього погляду лишають ся цілком без наслїдків. Крім сього австрійське законодавство має ряд приписів про недільний відпочинок (§ 75. фабр. зак.), про забезпечене на випадок пошкодженя здоровля робітників (§ 74. фабр. зак.), про фабричні порядки (§ 88. фабр. зак.), про спосіб виплачуваня платнї (§ 88 фабр. зак.) про фабричних інспекторів (закон з дня 17. червня 1883 р.)

Сї міри, як вже сказано, далеко не вистарчають. Програма соціяль-демократії Австрії вимагає яко мінїмум охорони робітництва:

1. Повної свободи зборів, повного узнаня фахових орґанїзацій, законного зрівнаня робітників сїльських з промисловими, через знесенє службових законів.

2. Восьмигодинний максімальний робочий день без жадних виїмків.

3. Заборона нічної праці жінок і недорослих робітників.

4. Цїлковитий недїльний відпочинок, треваючий найменче 36 годин.

5. Точне переведене заборони фабричної праці для дїтей менче 24 років; відповідні охоронні закони для учеників недорослих робітників.

6. Виключене жіночої праці з підприємств, особливо шкідливих жіночому орґанїзмови.

Усї сї установи мусять мати силу для підприємств всїх ступнів (велика-продукція, ремесла, торговля, домова продукція, земледілле і лїсництво).

Утворене фабричного інспекторату, збільшене числа інспекторів і надане їм виконуючої власти співдїланя робітничих орґанїзацій в контрольованю виконуваня охоронного законодавства для робітників при помочи обібраних ними інспекторів і інспекторок.

Підприємцї, що нарушать закон про охорону робітників, мають карати ся тяжкими карами, які не можуть бути замінені грошевими.

Забезпечене робітників має підлягати цїлковитій реформі й доповнити ся заведенем загального забезпеченя на випадок старости й нездатности до працї як і забезпеченем вдів і сиріт. Забезпечене мусить бути зорґанїзоване під самоуправлїнем забезпечених.

Найнеобхіднїйша з сих вимог є тепер забезпечене робітників на випадок неспосібности в працї і на старість та пенсійне забезпечене робітничих вдів і сиріт. Аґітація, що піднесла за сю вимогу остатними роками соціяльна демократія, примусила уряд запропонувати вироблений проєкт відповідного закону.

Сим уряд признав вимогу забезпеченя неспосібних до працї та стариків цілком слушною й справедливою. Про переведене сеї реформи буде рішати ще будуча державна рада. Чим більше справнених представників народу перейде при будучих виборах, тим більша буде запорука, що важнїйший і очікуваний усїм робочим народом закон, буде переведений найскорше і найлїпше.

X.

Закінчене.

Незабаром будуть покликані широкі верстви до державних виборів. Будуть покликані до виборів, які вперве будуть відбувати ся на підставі загального, рівного, виборчого права. День виборів має величезне значінє в житю сьвідомого горожанина. Він, що завше є тільки підданим держави, в сей день є паном держави. В сей день він своєю волею рішає, яка власть має бути в державі, які мають бути податки, які мають бути видані закони. В сей день він рішає про будучу долю всього народу, про свою власну долю.

Важність виборів мусить розуміти кождий, хто буде покликаний до них, тому він мусить вчасно і поважно обдумати, на кого він віддасть свій голос.

Усї ті люде, 1. що згоджують ся з засадами, які виложено в сїй книжцї, 2. що хотять, аби бідному народови дане було право, свобода й справедливість, 3. що хотять працювати над дальшим поліпшенєм виборчого закону, особливо над здобутєм загального, рівного, виборчого права також до соймів і громад, 4. що стоять за рівноправність горожан, за рівноправність народів, 5. за свободу школи і ворогують з клерикалїзмом, 6. що хотять працювати для осягненя високого ідеалу братерства усїх народів, для усуненя убійчого мілїтаризму, 7. що бажають справедливого уреґульованя

податків, 8. що узнають право робітників на порядну платню, на скорочений робочий час, на забезпечене неспосібних до праці та стариків, вдів та спріт, на охоронне законодавство, — усї сї люде повинні вже тепер старати ся з усїх своїх сил, аби будучі вибори принесли найбільше успіху тій партії, що має усї сї вимоги в своїй програмі, яка завше боронила і буде боронити права бідноти народу, якій мають дякувати народи за здобуте теперішного виборчого права.

Хай же всї люде, що поділяють погляди соціяль-демократії, вже тепер намагають ся з усїх сил, аби будучі вибори були **славним тріюмфом соціяль-демократичної партії!**

Передплачуйте соціяльно демократичні часописї!
Закладайте політичні й фахові орґанїзації!
Готуйте ся всюди горячо до виборів!

ЗМІСТ.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 057325059